

**ВАЗОРАТИ МАОРИФ ВА ИЛМИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН
АКАДЕМИЯИ ТАҲСИЛОТИ ТОҶИКИСТОН**

**ТАШХИС (ЭКСПЕРТИЗА)
ВА АРЗЁБИИ КИТОБҲОИ ДАРСӢ**

**(дастури методӣ барои муаллифон, муҳаррирон, муқарризон,
масъулони мақомоти дахлдор ва мутахассисони соҳа)**

Душанбе – 2024

ТДУ (УДК)

ТКБ (БК)

ISBN

Ташхис (экспертиза) ва арзёбии китобҳои дарсӣ (дастури методӣ барои муаллифон, муҳаррирон, муқарризон, масъулони мақомоти дахлдор, кормандони нашрияҳо ва мутахассисони соҳа). Мурағтибон: Байзоев Азим, Саломииён Муҳаммаддовуд. – Душанбе: Маориф, 2024. – 56 с.

Зери назари Қўразода Чамшед

Муҳаррири масъул: Наврўзи Қумъамурод

Дар китоб оид ба масъалаҳои методологӣ ва амалии таълифи китобҳои дарсӣ, талаботи конунгузории қорӣ оид ба таълиф ва арзёбии китобҳои дарсӣ, роҳҳои муассири таҳрир, такмил, ташхис ва арзёбии онҳо аз қониби масъулони соҳа маълумот гирд оварда шудааст. Дар охир намунаҳои тақризҳо ва хулосаҳои гурӯҳҳои ҳамроҳангсози Шурои миллии таҳсилот вобаста ба гурӯҳҳои фанҳои таълимӣ қой дода шудаанд.

Дастур барои истифодаи амалӣ ба муаллифон, муҳаррирон, муқарризон ва гурӯҳҳои қорӣ оид ба арзёбии адабиёти таълимӣ, ҳамчунин доир қардани семинарҳои омӯзишӣ тавсия мешавад.

© Байзоев А., Саломииён М. – 2024

МУНДАРИҶА

Пешгуфтор	4
Муҳимтарин омилҳои таъсиррасон ба арзёбии сифати китобҳои дарсӣ	7
Талаботи меъёрӣ ба таълифи китобҳои дарсӣ	9
Принсипҳои асосии методологияи таҳияи китобҳои дарсӣ	9
Принсипҳои миллии таҳияи китобҳои дарсӣ	11
Ташҳис (экспертиза) ва арзёбии китобҳои дарсӣ	11
Таҳлили муқоисавии баъзе тақризҳо (интиҳобан)	13
Тавияҳои методӣ барои муқарризон	18
Роҳҳои арзёбии китобҳои дарсӣ	23
Намунаҳои тақризҳо	29

ПЕШГУФТОР

Сиёсати пешгирифтаи Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар назди муаллифони китобҳои дарсӣ масъулияти зиёд мегузорад. Имрӯз китоби дарсӣ натавонанд маҳзани илму дониш, роҳи аз худ кардани асосҳои илмҳои гуногун, балки василаи муҳимми ташаккули шахсият дар рӯҳияи ватандӯстӣ, посдоштани арзишҳо ва фарҳанги миллӣ аст. Ба ибораи дигар, муаллифи китоби дарсӣ низ дар пиёда соختани сиёсати ҳукумат дар соҳаи маориф масъулияти баландро ба дӯш дорад.

Мазмуну мундариҷаи китоби дарсӣ ба ҳама таъсиргуздор аст, зеро ҳамаи кӯдакони мо аз он истифода мекунад. Аз ин ҷост, ки ҳар камбудиву норасоие, ки дар китоби дарсӣ ҷой дорад, метавонад оқибатҳои ногувореро ба бор оварад. Баргузориҳои семинари илмию машваратӣ ва таълимию методӣ оид ба мазмуну мундариҷа ва муҳтавои китобҳои дарсӣ дар сатҳи баланд бо иштироки муаллифони китобҳои дарсӣ (2018) далели гуфтаҳои боло аст.

Дар ҷаҳони муосир талабот ба китоби дарсӣ қомилан дигаргун гардидааст, ки он ба тақмили мафҳуми дарс ва қисматҳои он вобаста аст. Дарси муосир дарсест, ки дар ҷараёни он хонанда аз шунавандаи ғайрифавол ба иштирокчиӣ фаъоли ҷараёни омӯзиш табдил меёбад. Ин дарси ҳам қомилан навад ва ҳам робитаро бо гузашта гум намекунад, он дарси самаранокест, ки бевосита ба манфиатҳои кӯдак, волидони ӯ, ҷомеа ва давлат равона гардидааст.

Моҳияти аслии дарси муосир ягонагии таълим, тарбия ва рушд мебошад. Ҳар як дарс бояд мувофиқи ин фикр тарҳрезӣ ва амалӣ шавад. Ҳамин тавр, дарси муосир, пеш аз ҳама, дарсест, ки омӯзгор дар он аз тамоми имкониятҳои барои ташаккули шахсияти хонанда, рушди фаъоли равонии ӯ, азхудкунии амиқу пурмазмунӣ дониш, ташаккули пояҳои маънавию ахлоқӣ моҳирона истифода мебарад. Бо ибораи дигар, дарси муосир бояд ба ташаккул ва рушди салоҳиятҳои равона шуда бошад. Омӯзгор дар ҷунин дарс шароит фароҳам меорад, ки тавассути фаъолияти амалӣ ба инкишофи хонандагон мусоидат кунад. Ҷунин дарс ба ташаккули салоҳиятҳои мусоидат мекунад, ки ба хонанда имкон медиҳад, то ки ҳам дар вазъиятҳои таълимӣ ва ҳам дар вазъиятҳои ҳаёти самаранок амал кунад. Дарси муосир илмомӯзӣ ва андешиданро таълим медиҳад.

Вобаста ба ин, дарси муосир ба китоби дарсии муосир ниёз дорад. Китоби дарсии муосир на фақат барои он аст, ки ба хонанда ягон иттилоъ (маълумот)

пешниҳод кунад, балки бештар ба хонанда барои оқилона анҷом додани фаъолиятҳои муайяни омӯзиши кумак расонад. Муҳаққиқони соҳа дар ин замина роҳи усулҳои навро пешниҳод мекунанд, ки ҷавобгӯии талаботи замон бошад. Яке аз чунин методологияҳои нави таълим усули ба истилоҳ “муколамаи проблемавӣ” аст. Моҳияти он чунин аст, ки барои аз худ кардани мавзӯи таълимӣ як масъалаи ҳаёти (ё наздик ба воқеият) пешниҳод гардида, ҳалли он (яъне ба даст овардани натиҷаҳои таълим) бо роҳи ташкили фаъолиятҳои гуногуни таълимӣ ва омӯзиши ба роҳ монда мешавад.

Бо вучуди андешидани чораҳои муассир дар самти баланд бардоштани сифати китобҳои дарсӣ, ба ислоҳоти соҳаи маориф ҷалб шудани шарикони рушд аз ҳисоби созмонҳои байналмилалӣ ва дастгирии ҳамаҷонибаи муаллифон ҳоло низ дар атрофи китобҳои дарсии ҷорӣ андешаҳои гуногуни манфӣ аз ҷониби аҳли ҷомеа ва мутахассисони соҳа ҷой дорад. Аз ин рӯ, муҳимтарин саволе, ки вобаста ба ин масъала ба миён меояд, чунин аст: Омилҳои ба талабот ҷавобгӯ набудани сифати китобҳои дарсӣ чист ва чӣ бояд кард, то ки ин масъала ҳалли худро ёбад?

Қабл аз ҳама, бояд гуфт, ки бо вучуди ҷой доштани норасоии гуногун, ҳар як китоби дарсӣ дар ҷараёни таълиму тарбияи насли наврас нақши муҳим бозидасту мебозад, ҳар як муаллиф барои таълифи китоби дарсӣ тамоми истеъдоду маҳорати худро ба кор мебарад. Албатта, то кадом андоза ҷавобгӯии талабот будани сатҳи касбияти ӯ, маҳорату малакаҳои эҷодии ӯ масъалаи дигар аст, вале ҳар як муаллиф мекӯшад, то ки китоби ӯ хуб бошад, китоби худро дӯст медорад. Ба қавли маъруф:

Ҳар касе бар шеър бар фарзанди худ мафтун бувад,
Гарчи он фарзанд зишту шеър номавзун бувад.

Маҳз ба ҳамин хотир таҳрир, ташхис, тақриз ва арзёбии китоби дарсӣ аз ҷониби мутахассисони варзидаи соҳа дар баланд бардоштани сифати китоби дарсӣ ва мутобиқ сохтани он ба стандарту барномаҳои таълим ва талаботи қонунгузори ҷорӣ нақши муҳим мебозад. Аз ин рӯ, ин масъала ба таҳлили ҷиддӣ ва ҳолисона ниёз дорад.

Агар омилҳои асосии норасоии китоби дарсиро таҳлил кунем, мебинем, ки дар ин самт чанд масъалаи муҳимме ҳаст, ки бевосита ба сифати китоби дарсӣ таъсир мерасонад. Табиист, ки роҳҳои баланд бардоштани сифати китоб низ ба бартараф намудани ин омилҳои таъсиррасон вобаста аст.

Гузашта аз ин, муайян намудани масъулияти ҳар яке аз ҷонибҳо – муаллифон, муҳаррирон, муқарризон, ниҳодҳои дахлдори таҳия, арзёбӣ ва

нашри китобҳои дарсӣ низ хеле муҳим аст. Табиист, ки бори асосии таҳияи китоби дарсӣ ба дӯши муаллиф(он) аст, аммо инсофан бояд гуфт, ки муаллиф дар таҳияи китоб шахси танҳо нест. Масалан, оё метавон барои ҷой доштани норасоии имлоӣ ва ё паст будани сифати суратҳо, ҷадвалҳо, харитаҳо ва дигар маводи аёни, ки дар китоб истифода мешавад, танҳо муаллифро ҷавобгар донист?

Ҳамаи ин мулоҳизаҳо моро ба хулосае меорад, ки таҳия ва нашри китоби дарсӣ, сифати он, сатҳи мутобиқати он ба талаботи ҷорӣ кори дастҷамъона буда, аз ҳамаи шахсони алоҳида ва ниҳодҳои марбута масъулияти том ва ҳамкориҳои холисанаро тақозо мекунад.

Маҳз ба хотири танзими таҳия ва арзёбии китобҳои дарсӣ (ва дигар адабиёти таълимӣ) мо тасмим гирифтаем, ки иттилооти заруриро таҳия намуда, барои истифодаи амалии ҳамаи ҷонибҳои манфиатдор пешниҳод намоем. Барои беҳтар намудани роҳҳои истифодаи он тавсияҳо ва маслиҳатҳои методӣ вобаста ба самтҳои гуногун алоҳида зерини унвонҳои мушаххас оварда шудаанд.

Табиист, ки арзёбии китобҳои дарсӣ ҷанбаҳои дигар низ дошта метавонад. Ба ин хотир, ҳамаи пешниҳодҳои мутахассисону масъулони соҳа аз ҷониби мурағибони дастур бо камоли эҳтиром пазируфта хоҳад шуд.

1. МУҲИМТАРИН ОМИЛҲОИ ТАЪСИРРАСОН БА АРЗЁБИИ СИФАТИ КИТОБҲОИ ДАРСӢ

Барои дуруст ба роҳ мондани чараёни таҳия ва арзёбии китобҳои дарсӣ чанд омилҳои асосиро қайд кардан мумкин аст:

1. **Таъсиси гурӯҳи муҳаррирон ва муқарризони касбӣ оид ба арзёбии китоби дарсӣ ва адабиёти таълимӣ.** Имрӯз мо ба муқарризони касбӣ хеле эҳтиёҷ дорем. Ба назар чунин мерасад, ки аксари муқарризон кори муҳарририро анҷом медиҳанд ва фақат ба хатову иштибоҳҳои имлоӣ, аломатҳои китобат ва техникӣ эътибор медиҳанд. Ҳол он ки муқарризи касбӣ бояд аз тарзу усулҳои арзёбии китоб боҳабар бошад, бо барномаи таълим ва мазмуни таҳсилот, методҳои муассири таълим шинос бошад, аз меъёрҳои марбут ба ороиши типографӣ ва дизайни китоби дарсӣ вобаста ба хусусиятҳои синнусолиҳои хонандагон огоҳ бошад. Ҳамаи ин зарурати таъсиси мактаби муқарризонро тақозо мекунад.

2. **Ҳавасмандсозии муҳаррирон ва муқарризони китобҳои дарсӣ (пардохти ҳаққи қалам ба онҳо).** Мутаассифона, имрӯз муқарризони китобҳои дарсӣ ба таҳхису арзёбии дақиқу ҳамаҷонибаи китоби дарсӣ ҳавасманд нестанд, зеро заҳмати онҳо пардохта намешавад. Ҳол он ки муҳарриронро муқарризон низ дар баробари муаллифони китоби дарсӣ дар баланд бардоштани сифати китоби дарсӣ нақши муҳим мебозанд.

3. **Яке аз роҳҳои дигари арзёбии китоби дарсӣ таъсиси гурӯҳҳои корӣ оид ба таҳхиси китобҳои дарсӣ аст.** Масъалаи муҳим дар ин самт ҷалби мутахассисони касбӣ ба ин гурӯҳҳои корӣ ва дараҷаи салоҳиятмандии онҳост. Гурӯҳи корӣ маъмулан бо фармоиши Вазири маориф ва илми ҚТ таъсис дода шуда, вазифаҳои он низ мушаххас ба миён гузошта мешавад. Вазифаи асосии чунин гурӯҳҳои корӣ муайян намудани ҷиҳатҳои мусбат ва норасоии китоби дарсӣ ва пешниҳоди он ба муаллифон аст. Гузашта аз ин, фаъолияти гурӯҳи корӣ бояд созанда бошад, на сӯзанда. Беҳтар аст, ки ба чунин гурӯҳҳои корӣ омӯзгорони соҳибтаҷриба низ ҷалб гарданд. Аз ҷониби дигар, масъулияти ба эътибор гирифтани ва нагирифтани андешаҳои гурӯҳи корӣ ба дӯши муаллиф аст.

4. **Баланд бардоштани нақши гурӯҳҳои ҳамоҳангсози Шурои миллии таҳсилот** оид ба арзёбии китобҳои дарсӣ. Масъулияти гурӯҳи коршиносонро бо роҳҳои гуногун баланд бардоштан ва ҳавасманд гардонидан лозим меояд, зеро маҳз Шурои миллии таҳсилот дар ҳоли ҳозир масъулияти арзёбии ҷорӣ ва ба Мушовараи ВМИ ҚТ пешниҳод кардани онро дорад. Мушоҳидаҳо нишон медиҳанд, ки китоби дарсӣ, ки ба нашр тавсия додани он аз ҷониби ин ниҳод

баррасӣ мегардад, пас аз нашр ва дастраси омӯзгорону хонандагон шудан низ маълум мегардад, ки дорои норасоихост. Хулосаи гурӯҳи коршиносони Шурои миллии таҳсилот қарори ниҳой оид ба наشري китоб ба ҳисоб меравад, бинобар ин барои таҳияи Хулоса ба аъзои гурӯҳ бояд нусха (мусаввада)-и китоби дарсӣ (адабиёти таълимӣ) бо тақризи расмии воридшуда, ҷавоби муаллиф(он) ба эроду пешниҳодҳои муқарриз(он), таҳрири мучаддади китоб аз ҷониби муаллифон пешниҳод гардад.

5. **Таҳияи дастурамалҳои арзёбии китобҳои дарсӣ ва маводди таълимӣ** аз рӯи фанҳои алоҳида бо муайян кардани мушаххасоти арзёбӣ (нишондиҳандаҳо ва тарзҳои баҳодихӣ) ва дастрас кардани он ба муқарризон. Ҳамон тавре ки қайд гардид, имрӯз муқарризон ба баланд бардоштани сатҳи касбияти худ ниёз доранд. Таҳияи чунин дастурамалҳо, ки баробари муайян намудани тарзу усулҳои арзёбии китоби дарсӣ ва маводди таълимӣ махсусиятҳои онҳоро вобаста ба фанни мушаххас ва синну соли хонандагон, ҳамчунин забони таълим, методҳои таълим ва ороиши полигарфии онҳо дар бар мегирад, хеле муҳим ва муфид ба назар мерасад.

6. **Ба роҳ мондани арзёбии маҷмӯӣ (якҷоя)-и маводди таълим аз ҷониби муқарризон** – барномаи таълим, китоби дарсӣ, роҳнамои омӯзгор дар якҷоягӣ.

Аксар вақт китоби дарсӣ аз ҷониби як муқарриз ва роҳнамои омӯзгор аз ҷониби муқарризи дигар сурат мегирад. Ҳамчунин на ҳамаи муқарризон ба барномаҳои таълим дастрасӣ доранд. Ин кори муқарризонро мушкил месозад. Аз ин рӯ, ба роҳ мондани арзёбии маҷмӯӣ, яъне арзёбии барномаи таълим, китоби дарсӣ ва роҳнамои омӯзгор дар якҷоягӣ аз ҷониби ҳамон як муқарриз ба мақсад мувофиқ аст.

7. Яке аз масъалаҳои муҳим дар таълифи китобҳои дарсӣ **ба низом даровардани истилоҳоти ягона** аз рӯи ҳар як фанни таълимӣ аст. Аз ин рӯ, бехтар аст, ки таҳрири китобҳои дарсӣ аз ҳамон як фан барои синфҳои гуногун аз ҷониби як ё гурӯҳи муқаррирон ба роҳ монда шавад.

2. ТАЛАБОТИ МЕЪЁРӢ БА ТАЪЛИФИ КИТОБҲОИ ДАРСӢ

Дар қонунгузори чорӣ, аз ҷумла, дар Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи адабиёти таълимӣ” ва Консепсияи таҳияи китобҳои дарсӣ муҳимтарин ҷанбаҳо ва талабот барои таҳияи китобҳои дарсӣ ва дигар адабиёти таълимӣ муқаррар гардидаанд. Донишҷӯи ин муқаррарот барои муаллифон ва муқарризон китобҳои дарсӣ барои таҳия ва арзёбии китоби дарсӣ хеле муҳим аст. Аз ин рӯ, мо зикри муҳимтарин нуқтаҳои ин муқарраротро бамаврид мешуморем.

Дар шароити кунунӣ зимни таҳияи адабиёти таълимӣ ба эътибор гирифтани ҷанбаҳои асосии зерин дар назар дошта мешавад:

- китоби дарсӣ набояд бо ҳимояи талабот ва манфиатҳои хонандаи сатҳи миёна ва ё суҷхон маҳдуд гардад. Моҳият, мазмун ва мундариҷаи китоби дарсӣ бояд аз нуқтаи назари илмӣ мусаллаҳ бошад;

- интиҳоб ва ҷобачогузори маводди таълим дар китоби дарсӣ тасаввуроти илми муосир ва фанни омӯзиширо инъикос намуда, тавассути роҳи усулҳои фаҳмо ва дастрас пешниҳод гардад;

- китоби дарсӣ қудрати таъмини сатҳи амиқ ва дахлдори омӯзиши фанро дошта бошад;

- китоби дарсӣ бо барномаи таълим робитаи зич ва ногусаста дошта, воситаи асосии таъмини натиҷаҳои он маҳсуб мешавад;

- тарзи баён, шарҳ ва нақли муҳтавои маводди таълим дар китоби дарсӣ, таҳия ва интиҳоби матнҳо, коркарди маҷмуи машқҳои супоришҳо бояд дар заминаи муносибати босалоҳият ба таълим сурат гирифта, ба даст овардани натиҷаҳои таълимро таъмин намоянд.

Дар айни замон, дар таҳияи китобҳои дарсии муосир талаботи зерини умумӣ муқаррар гардидааст:

- мутобиқат ба стандарту барномаҳои таълим;

- мутобиқат ба хусусиятҳои синнусолӣ ва психологӣи хонандагон;

- мусоидат ба ташаккул ва рушди салоҳиятҳои калидӣ;

- мусоидат ба ташаккули шахсият дар заминаи арзишҳои миллӣ, ҳисси ватандӯстӣ, ҳифзи амнияти давлатӣ, таҳаммулнопазирӣ ба зухуроти номатлуби сиёсӣ ва иҷтимоӣ.

Табиист, ки ҳар як китоби дарсӣ омӯзиши фанни алоҳидаро дар бар мегирад, аммо он дар робитаи қавӣ бо китобҳои дарсии фанҳои дигари зинаи таҳсилот ва ё силсилаи ҳамон китобҳои дарсӣ дар синфҳои гуногун таҳия ва нашр мегардад. Дар ин замина танзими матнҳои китоби дарсӣ барои зинаҳо ва

фанҳои ҳамсон, аз ҷумла, таъмини истифодаи истилоҳоти ягонаи расмӣ ва риояи ҳатмии қоидаҳои имло мавқеи хосса дорад.

3. ПРИНЦИПҲОИ АСОСИИ МЕТОДОЛОГИЯИ ТАҲИЯИ КИТОБҲОИ ДАРСӢ

Ҳам зимни таҳияи китобҳои дарсӣ ва ҳам дар ҷараёни таҳхису арзёбии он ба эътибор гирифтани ва риоя намудани принципҳои асосӣ ва умумии методологӣ хеле муҳим аст. Тавсифи ин принципҳо ба тариқи зер аст:

- риояи талаботи стандартҳои давлатии таҳсилот, муқаррароти асноди меъёрии ҳуқуқии соҳаи маориф оид ба таҳияи китоби дарсӣ;

- таъя ба дастовардҳои наватарини педагогика, методика, илму технологияи муосир;

- равона гардидани маводди китоби дарсӣ ба ташаккули маҳорату малака ба салоҳиятҳои амалии хонандагон;

- ба назар гирифтани муносибатҳои диалектикӣ-материалистӣ ва робитаи байни ҳодисаҳои гуногуни табиат ва ҷомеа зимни интиҳоби матнҳои китобҳои дарсӣ;

- мусоидат ба таҳкими ҷаҳонбинии илмӣ, фарҳангӣ, техникӣ, иқтисодӣ, экологӣ, демографӣ ва иттилоотии хонандагон;

- мусоидат ба тарбияи худшиносӣ, ҳуҷуҷи худогоҳӣ, ифтихори ватандорӣ, ташаккули шахсияти комил;

- мусоидат ба рушди тафаккури интиқодӣ, таҳаммулпазирӣ ва салоҳияти ҳалли масъалаҳо;

- муттасилии шаклҳои омӯзиши мундариҷаи таълим ва механизми татбиқи он;

- асоси озмоишӣ доштани маводди китоби дарсӣ;

- аниқу дуруст ва фаҳмо истифода кардани таърифи қонуну мафҳумҳо;

- қобили дарк ва фаҳмову равон будани забони китоби дарсӣ;

- устувор сохтани иттилооти бадастомада тавассути машқу супоришҳо, намоишҳо, корҳои озмоишӣ, лоихаҳо ва ғ.;

- риояи тамоюли омӯзиш аз сода ба мураккаб, аз осон ба мушкул;

- омезиши методҳои индуктивӣ ва дедуктивӣ;

- таърихнигорӣ ва робитаи омӯзиш ба ҳаёт;

- мутобиқат ба стандартҳои байналмилалӣ.

4. ПРИНЦИПҲОИ МИЛЛИИ ТАҲИЯИ КИТОБҲОИ ДАРСӢ

Бо вучуди ҳамгиройӣ дар соҳаи маориф, раванди ҷаҳонишавии таҳсилот ва вусъати равобити байналмилалӣ дар соҳаи маориф ва илм, хеле муҳим аст, ки зимни таҳияи китобҳои дарсӣ ба хусусиятҳо ва арзишҳои миллии таълиму тарбия эътибори ҷиддӣ дода шавад. Ба принципҳои методологии миллии таҳияи китобҳои дарсӣ инҳо дохил мешаванд:

- воқеъбинона инъикос ёфтани дастовардҳои ватании даврони истиқлол;
- ба арзишҳои миллии таълимӣ қаратан аз нигоҳи таърих ва фарҳанг;
- қанораҷӯӣ аз яктарафа маънидод қардан;
- ҳифзи манфиатҳои миллии;
- истифода аз назария ва консепсияҳои миллии, дастовардҳои илмӣ ва фарҳангии ватанӣ.

Махсус бояд қайд қард, ки дар китобҳои дарсӣ барои ақаллиятҳои миллии, ҳамчунин забонҳои русӣ ва хориҷӣ низ ба назар гирифтани хусусиятҳои миллии ва принциби тарбияи шаҳрвандони Тоҷикистон дар рӯҳияи ватандӯстӣ, фароҳам сохтани муҳити дӯстӣ ва ҳамдигарфаҳмӣ дар байни халқу миллатҳои гуногуни Тоҷикистон, эътирофи фарҳанги миллии тоҷикӣ ва халқиятҳои маскунӣ Тоҷикистон, эҳтиром гузоштан ба забони давлатӣ ва забонҳои ақаллиятҳои миллии бояд ба эътибор гирифта шаванд.

5. ТАШХИС (ЭКСПЕРТИЗА) ВА АРЗӢБИИ КИТОБҲОИ ДАРСӢ

Ташхис (экспертизаи китобҳои дарсӣ) тибқи муқаррароти қонунгузори дар соҳаи маориф ва адабиёти таълимӣ ба роҳ монда шуда, шаклу намуд ва ҳадафҳои зеринро дар бар мегирад:

1. Ташхиси сифати адабиёти таълимӣ метавонад қасбӣ ва ҷамъиятӣ бошад.

Ташхиси қасбии китоби дарсӣ аз ҷониби мутахассисони соҳа, ки дар самти таҳриру тақризи адабиёти таълимӣ вобаста ба фанни мавриди назар ва ё равияи муносиби он таҷрибаи қарӣ доранд.

Мақсади экспертизаи қасбӣ арзёбии сифати адабиёти таълимӣ аз ҷиҳати мутобиқати мазмуни он ба илми муосир, стандартҳои давлатии таҳсилот, ҳадди ақалли ҳатмии мазмуни барномаҳои таълим, хусусиятҳои синнусолӣ ва равонии таълимгирандагон мебошад.

Тартиби ташкил ва гузаронидани экспертизаи қасбии сифати адабиёти таълимӣ аз ҷониби мақоми ваколатдори давлатӣ дар соҳаи маориф муайян қарда мешавад.

Ташхиси касбии китоби дарсӣ маъмулан дар марҳилаи таҳияи он, пеш аз наشري оммавӣ сурат мегирад. Дар ҳолатҳои муайян пас аз чопи китоби дарсӣ низ бо фармоиши мақомоти дахлдор ташхиси касбии китоб гузаронида мешавад.

2. Ташхиси ҷамъиятии китоби дарсӣ маъмулан пас аз мавриди истифода қарор гирифтани он ба амал меояд. Мақсади экспертизаи ҷамъиятии сифати адабиёти таълимӣ арзёбии адабиёти таълимӣ аз нуқтаи назари талаботи истифодабарандагон ва ба маълумоти сохторҳои масъули наشري адабиёти таълимӣ расонидани натиҷаҳои он мебошад. Ташхиси ҷамъиятии сифати адабиёти таълимӣ механизми иловагӣ мебошад, ки ҳангоми қабули қарор оид ба нашр ё наشري такрорӣ адабиёти таълимӣ дараҷаи амиқи воқеиятро таъмин мекунад. Тартиби гузаронидани ташхиси ҷамъиятии сифати адабиёти таълимиро санадҳои меъриии ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон муайян менамоянд.

3. Ба ташхису арзёбии китобҳои дарсӣ ва дигар адабиёти таълимӣ омӯзгорон ва мутахассисони соҳа низ метавонанд тавассути васоити ахбори омма, назарсанҷӣ зимни баргузори семинару мулоқотҳо, курсҳои тақмили ихтисос ва бозомӯзӣ аз рӯйи фанҳои алоҳидаи таълимӣ ҷалб гарданд.

4. Ҳангоми мавҷуд будани зарурат, пеш аз наشري оммавӣ, озмоиши пешакии китоби дарсӣ дар муассисаҳои интихобшудаи таълимӣ ба роҳ монда мешавад.

Дар ҷараёни арзёбии китобҳои дарсӣ фазои гуногуни ҳамкорӣ байни муҳаррирону муқарризон ва муаллифони китобҳои дарсӣ ба мушоҳида мерасад. Маъмулан, мусаввадаи китоби дарсӣ пас аз таҳия ё таҷдиди назари он аз ҷониби муаллиф(он) ба Маркази таҳия, нашр ва муомилоти китобҳои дарсӣ, илмӣ-таълимӣ пешниҳод мегардад, аз он ҷо ба муқарризон ва коршиносони дахлдори Шурои миллии таҳсилот фиристода мешавад. Матни тақризу хулосаҳо ба муаллиф(он) пешниҳод мегардад. Қабул кардан/рад кардани тавсияҳои муқарризону коршиносон бевосита ба ҳуди муаллиф(он) вогузор мегардад.

4. Таҳрири китоби дарсӣ метавонад бо ду роҳ сурат гирад: таҳрири қаблӣ ва хулосаи коршиносони Шурои миллии таҳсилот ё шахсе, ки ҳуди муаллифи китоб интихоб кардааст; таҳрир, дизайн ва ба нашр омода соختани китоб аз ҷониби мутахассисони муассисаи нашриявии “Маориф”.

6. ТАҲЛИЛИ МУҚОИСАВИИ БАЪЗЕ ТАҚРИЗҲО (ИНТИХОБАН)

Барои аз наздик шинос шудан бо намунаҳои тақризҳо ва мусоидат ба баланд бардоштани сатҳи касбияти муқарризон мо тасмим гирифтём, ки чанде аз тақризҳои расман ба Маркази таҳия, нашр ва муомилоти китобҳои дарсӣ, асарҳои илмӣ-методии Вазорати маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистон воридшударо ба тариқи муқоиса таҳлил намоем. Зимни таҳлили муқоисавӣ мо аз зикри муқарризон худдорӣ намудем, зеро ҳадафи асосӣ на арзёбии ин тақризҳо аз ҷиҳати сатҳи ҷавобгӯӣи онҳо ба талаботи навиштани тақриз, балки нишон додани иштибоҳҳои маъмулӣ ва муайян намудани роҳҳои бартараф соختани онҳост. Хулосаҳои умумӣ аз таҳлили муқоисавии тақризҳо ба тариқи зайл аст:

1. Шиносномаи тақризҳо. Дар ягон тақриз шиноснома пурра оварда нашудааст. Гузашта аз ин, дар тарзи ифодаи китобҳои дарсӣ (адабиёти таълимӣ) низ гуногуннависӣ ба мушоҳида мерасад. Дар ҷое номи ған дар нохунак асту дар ҷойи дигар бе нохунак, ҷое он бо ҳарфи калон сар мешавад, ҷойи дигар – бо ҳарфи хурд. Дар ҷое калимаҳо ба шакли ихтисора омадаанд, дар ҷойи дигар – пурра (с. – сол, сах. – саҳифа, испр. – исправленное ва ғайра). Гоҳе номи муаллифон дар шиноснома оварда шудаанд, гоҳе – дар дохили матни тақриз. Ҳамчунин дар як ҷой насаб, ном ва номи падари муаллиф(он) пурра оварда шудаанд, ҷойи дигар фақат насаб оварда шуда, ному номи падар ба шакли ихтисора (як ҳарфи аввал) омадааст. Ҳамчунин ихтисораҳои ном ва номи падар дар як ҷой пеш аз насаб оварда шуда, дар ҷойи дигар пас аз он омадаанд. Дар як тақриз шиносномаи он дар аввал дар шаклҳои гуногун се маротиба оварда шудааст. Гоҳе рамзи пешниҳоди китоб, ки аз ҷониби Маркази таҳия, нашр ва муомилоти китобҳои дарсӣ, илмӣ-методӣ гузошта мешавад, оварда шудаанд, дар ҷойи дигар не. Агар тақриз ба китоби дарсии забонҳои дигар бошад, дар як ҷой фақат ба ҳамон забон оварда шудааст (Русский язык), дар ҷойи дигар ҳам ба забони асл ва ҳам бо забони тоҷикӣ (“Le français – забони фаронсавӣ”). Аз ин ҷо, масъалаи муҳимме, ки ба миён меояд, пешниҳоди як варианти дуруст барои хамаи тақризҳост.

Шиносномаи тақриз бояд чунин маълумотро дар бар гирифта бошад: 1. Номи китоб (дар нохунак, бо ҳарфи калон); 2) мансубият ба синф ва муассисаҳои таълимӣ (дар сурати ба муассисаҳои таълимии ғайриточикӣ тааллуқ доштани онҳо забони таълим низ навишта мешавад); 3) рамз (агар дар мусаввада зикр шуда бошад); 4) номи муаллиф(он) пас аз нуқта, бо аломати

баён, аввал насаб, сипас ном ва номи падар бо ихтисора; 5) соли нақшавии нашр ва номи нашриёт (агар дар мусаввада бошад); 6) ҳаҷми китоб (шумораи саҳифаҳо).

Ба тариқи намуна, яке аз онҳоро дар шакли ислоҳшуда пешниҳод мекунем:

Такриз

ба мусаввадаи китоби дарсии “Она тили” барои хонандагони синфи 1-уми муассисаҳои таълимии ўзбекии Ҷумҳурии Тоҷикистон (рамз 16-93). Муаллифон: Эрматов С., Абдуллоева Д., Эрбобоев Ҳ. – Душанбе: Маориф, 2023. – 145 с.

Эзоҳ: Агар китоби дарсӣ ба озмун пешниҳод шуда бошад (дар сурати пешниҳоди ду ва ё зиёда китоби дарсӣ аз рӯйи ҳамон як фан ва синф), мусаввадаи китоб(ҳо) ба муқарризон бе зикри ному насаби муаллиф(он) фиристода мешавад. Дар он сурат дар шиноснома зикри фақат номи китоб ва таъйиноти он (синф, муассиса) кофист.

2. Имзо, тасдиқи имзо аз ҷониби масъули шуъба (раёсат)-и кадрҳо (қисмати охири такриз). Аз такризу хулосаҳое, ки аз ҷониби мо таҳлил гардиданд, танҳо дар ду такриз ин қоида пурра риоя шудааст. Дар аксари такризҳо таърихи рӯзи он навишта нашудааст, дар баъзе такризҳо номи муассисае, ки муқарриз дар он фаъолият мекунад, дар шакли ихтисора омадааст, ки на ба ҳама маълум аст (масалан, ДТИБ АТТ). Ҳатто дар яке аз онҳо фақат насаби муқарриз пурра, ному номи падар дар шакли ихтисора бо имзо оварда шудаасту халос. Қоидаи умумӣ барои зикри маълумот оид ба муқарриз(он) чунин аст: 1) аз тарафи чап вазифа, ҷойи кор, дараҷаи илмӣ; 2) аз тарафи рост – насаб ва ном (номи падар ихтиёрӣ) – пурра; 3) дар мобайн, пеш аз насабу ном – имзои муқарриз; 4) дар зер, пас аз фосила аз тарафи чап: Имзои фалонӣ (насаб ва номи муқарриз)-ро тасдиқ мекунам; 5) дар зери он: сардори шуъба (раёсат)-и кадрҳо ва ё дигар мақоми дахлдор дар ҳамон шакле, ки расман пазируфта шудааст; 6) дар тарафи рост – насаб ва номи шахси масъул бо имзо пеш аз насабу ном; 7) таърихи рӯз. Намунаи пурраи ин қисмат чунин аст:

Мудири кафедраи забони англисии

Донишгоҳи давлатии омӯзгории

Тоҷикистон ба номи С.Айнӣ,

номзади илмҳои филология. дотсент

(имзо)

(насаб, ном)

Имзои (ном, насаб)-ро тасдиқ мекунам:

Сардори раёсати кадрҳо ва корҳои махсуси

таърихи рӯз

Дар хулосае, ки аз ҷониби раиси гурӯҳи Ҳамоҳангсози Шурои миллии таҳсилоти Вазорати маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистон навишта мешавад, тасдиқи имзои раиси гурӯҳ (ё узви гурӯҳ, ки муаллифи Хулоса аст) лозим нест, аммо имзо ва зикри таърихи рӯз ҳатмист.

3. Ҳаҷми тақриз. Ҳаҷми тақризҳое, ки аз ҷониби мо таҳлил ёфтаанд, чунин аст: 1 саҳ. ва 7 сатри дигар дар саҳ. дуюм; 2 саҳ.; 1 саҳ. ва 13 сатри дигар дар саҳ. дуюм; 3 саҳ.; камтар аз 2 саҳ.; 1 саҳ.; 7 саҳ.; 1 саҳ. ва 10 сатри дигар дар саҳ. дуюм; 1,5 саҳ. Аксари онҳо то 2 саҳифаро дар бар гирифтаанд. Табиист, ки ҳаҷми тақриз ба хусусиятҳои китоби дарсӣ (ва дигар адабиёти таълимӣ), аз ҷумла, ҳаҷми он (шумораи саҳифаҳо) вобаста аст. Аммо ҳақиқат ин аст, ки дар як ё ду саҳифа арзёбӣ намудани ҳамаи ҷиҳатҳои китоби дарсӣ аз имкон берун аст. Аз ин рӯ, пешниҳод кардан мумкин аст, ки ҳаҷми тақриз бояд на камтар аз 3 саҳифа бошад.

Вобаста ба ин мавзӯ, зикри хусусиятҳои тақризе, ки дар 7 саҳифа (!) нигошта шудааст, аз манфиат ҳолӣ нест. Ин тақриз ба китоби “Она тили” барои хонандагони синфи якуми муассисаҳои таълимии ўзбекии Ҷумҳурии Тоҷикистон аст. Ҷиҳатҳои хуби тақриз чунин аст:

1. Китоб дар муқоиса бо китоби “Алифбе” (Алифбо барои ўзбекзабонон) ва китоби дарсии Забони модарӣ барои хонандагони синфи 1-уми муассисаҳои таълимии тоҷикӣ арзёбӣ гардидааст;
2. Эродҳои муқарризи мушаххас буда, бо зикри саҳифаҳо ва шарҳу тавзеҳот дар 24 банд оварда шудаанд;
3. Пешниҳодоти муқарризи барои беҳтар кардани сифати китоб дар 16 банд оварда шудааст;
4. Хулосаи муқарризи 6 бандро дар бар гирифта, ба паҳлуҳои гуногуни китоби дарсӣ хулосаи алоҳида дода шудааст.

Хулосаи ниҳоии муқарризи низ мушаххас аст: “Мусаввадаи китоби дарсӣ ... танҳо пас аз ислоҳи норасоӣҳои зикргардида ва таҳлили мутахассисон ба нашр пешниҳод шуда метавонад.” Ин ҷо ҳамин чиз қобили қайд аст, ки муқарризи ҷалби мутахассисони дигарро барои арзёбии китоб зарур мешуморад ва хулосаи худро ниҳой ва ҳатмӣ намедонад.

Таҳлили муқоисавии ин тақриз бо хулосае, ки барои китоби дарсии “Русский язык” (забони русӣ барои муассисаҳои таълимии тоҷикӣ) ва тақризе, ки ба китоби дарсии “Le français” (забони фаронсавӣ барои донишҷӯёни тоҷикзабон) таҳия шудаанд, як ҷиҳати муҳимми арзёбии ин гуна китобҳоро ошкор сохт. Аз

мухтавои тақризҳо метавон дарёфт, ки сатҳи касбияти муқарризон хеле хуб буда, онҳо китобҳои дарсиро ҳам аз ҷиҳати методикаи таълим, ҳам аз мутобиқати матнҳо барои ба даст овардани натиҷаҳои таълим ва мутобиқати онҳо бо барномаи таълим дуруст арзёбӣ кардаанд. Аммо ҷиҳатҳои дигари китоби дарсӣ, аз ҷумла, тарбияи шаҳрванди Тоҷикистон дар руҳияи ватандӯстӣ, ҳифзи арзишҳои миллӣ ва ғайра аз назари муқарризон дур мондааст, ҳол он ки ин масъала дар шароити кунунӣ аз муҳимтарин масъалаҳои таълим ва тарбия аст. Масалан, тавре ки аз арзёбии китоби дарсии “Русский язык” маълум мешавад, дар китоб матнҳои зиёде аз адибони машҳури рус ҷой дода шудаанд. Ҳамчунин таъкид мегардад, ки дар китоб матнҳо дар бораи табиати Россия, таърих ва фарҳанги мардуми рус оварда шудаанд. Дар тақризи китоби дуюм (забони фаронсавӣ) низ айнан чунин тавсиф оварда шудааст. Ҷой додани ин гуна мавод зимни таълими забони дигар (ғайриточикӣ) падидаи табиист ва ягон ҷойи бадӣ надорад. Аммо саволи мантиқие, ки ба миён меояд, чунин аст: Агар сухан дар бораи таълими шаҳрвандони Тоҷикистон равад, чӣ бадӣ дорад (дар баробари матнҳои мавҷуда) ворид намудани матнҳо бо ҳамон забон (русӣ) оид ба табиати Тоҷикистон, ҷашнҳои миллӣ, таъриху фарҳанги тоҷикон, инчунин намунаҳои матнҳои бадеӣ аз адибони классикиву муосири тоҷик, ки расман ба забони русӣ тарҷума ва нашр шудаанд? Ин нуктаро барои китобҳои дарсии забонҳои дигар, аз ҷумла, англисӣ, ўзбекӣ, туркманӣ ва қирғизӣ низ ба назар гирифта аз манфиат ҳолӣ нест.

5. Ҳатоҳои услубӣ ва мантиқӣ дар тақризҳо. Мутаасифона, ҳамаи тақризҳо аз ҳатоҳои услубӣ ва имлоӣ оғоз мекунанд. Барои намуна, чунин таркибу ибораҳо роҳ ёфтаанд:

а) ҳатоҳои услубӣ: Агар муаллиф ба андешаи мо омӯзгорон дар нашрҳои оянда ба ин масъалаҳо низ эътибор меоданд, мазмун ва моҳияти китоб хеле пурратар гардида ва аз ҷиҳати методӣ боз ҳам самарабахштар мебуд.

б) ҳатоҳои мантиқӣ: Дарсҳо бо усули аз овоз ба ҳарф ҷобачо шудаанд; Имлои ҳиссаҳои нутқ дар робита бо азбаркунии лексикаи касбӣ ва матнҳои таҳассусӣ ҳаллу фасл мегардад.

в) нодуруст истифода кардани калимаву мафҳумҳо: кори мустақилонаи омӯзгор бо донишандӯзон; муассисаҳои таҳсилоти умумии таълимоташон бо забони русӣ; Кумитаи ислоҳоти забон, донишҷӯёни бахши аввал ва дуёми факултетҳои ғайриихтисос.

г) гуногуннависӣ дар истилоҳот: хонандагон, толибилмон, муҳассилин, донишомӯзон; барномаи таълимӣ, барномаи таълим.

Ғайр аз ин, зиёди имлоӣ, нодуруст истифода шудани аломатҳои китобат, иштибоҳҳои техникӣ хеле зиёданд.

6. Хулосаҳо. Дар навиштани хулосаҳо низ тарзу услуби ягона мушоҳида намешавад. Намунаи баъзе аз онҳо чунин аст:

“Дар охир гуфтан ҷоиз аст, ки таҳия ва нашри китоби зикршуда на танҳо барои хонандагони муассисаҳои таҳсилоти умумӣ, балки барои алоқамандон ва донишҷӯёни муассисаҳои таҳсилоти олӣ ва шахсоне, ки бо кимиё кору фаъолият доранд, муфид мебошад.” Ин хулоса барои китоби дарсии муассисаҳои таҳсилоти умумӣ дуруст нест, зеро чунин китоби дарсӣ барои донишҷӯён ва, гузашта аз он, барои муҳаққиқон тавсия дода намешавад.

“Дафтари корӣ барои хонандагони синфи 1-ум “Машқи хат ва хушнавӣ” баҳри хушхату зебо гардидани хати хонандагон ба мақсад мувофиқ аст, вале дар шакли пешниҳодшуда барои нашр тавсия карда намешавад.” Хулоса ихтилофи назар дорад: дар аввал ба мақсад мувофиқ будани он қайд шудаасту дар охири ҷумла барои нашр тавсия дода намешавад ва сабаби он ҳам маълум нест.

“Хулоса, “Роҳнамои омӯзгор” аз фанни маърифати оиладорӣ (барои синфи 10)” бори дигар аз тарафи муаллифон таҷдиди назар намуданро тақозо намуда, баъдан онро барои ба ҷоп додан метавон тавсия намуд.” Аввалан, норасоҳои китоб мушаххас нишон дода нашудаанд, сониян “таҷдиди назар” дигар асту таҳрир ва ислоҳи камбудихо.

Дар як тақриз ҳатто хулоса вучуд надорад.

Ҳамаи ин моро водор месозад, ки қолабҳои намунавии хулосаҳоро пешниҳод кунем ва мавриди истифода қарор диҳем. Дар маҷмуъ, се навъи хулоса барои китоби дарсӣ (адабиёти таълимӣ) вучуд дошта метавонад: ба ҷоп тавсия додан, ба ҷоп тавсия додан ба шартӣ ислоҳи норасоҳои зикршуда ва барои таҷдиди назар баргардонидани он. Ин нуктаҳоро чунин зикр кардан мумкин аст:

1) Мусаввадаи китоби дарсӣ (адабиёти таълимӣ) ба талаботи барномаи таълим ва муқаррароти қонунгузорию ҷорӣ ҷавобгӯ буда, бо дарназардошти методҳои фаъоли таълим ва тарбияи хонандагон таҳия гардидааст ва ба нашр тавсия мешавад;

2) Мусаввадаи китоби дарсӣ (адабиёти таълимӣ) ба талаботи барномаи таълим ва муқаррароти қонунгузорию ҷорӣ қисман ҷавобгӯ буда, дар самтҳои зерин таҳрир ва бознигариро тақозо мекунад (номгӯӣи норасоҳо бо далелҳои мушаххас). Аз ин рӯ, он танҳо пас аз ислоҳи норасоҳо ва ташҳиси такрорӣ метавонад ба ҷоп тавсия шавад;

3) Мусаввадаи китоби дарсӣ (адабиёти таълимӣ) ба талаботи барномаи таълим, муқаррароти қонунгузорию ҷорӣ, принципҳои умумӣ ва миллии таҳияи адабиёти таълимӣ ҷавобгӯ нест (далелҳои мушаххас бо зикри саҳифа, матн ва дигар мулоҳизаҳо), бинобар ин барои таҷдиди назар ба муаллиф(он) баргардонидани ӯ шавад.

Мазмун (мундариҷа)-и тақризиҳо. Ин қисмати асосии ташҳис ва арзёбии китоби дарсӣ аст. Дар нигоштани ин қисмати тақриз муқарризи озод аст, вале ворид кардани маълумот оид ба ҳар яке аз ҷанбаҳои арзёбӣ – мутобиқат ба

стандарту барномаҳои таълим, сохтори китоб, методҳои таълим, сатҳи мусоидат ба рушди салоҳиятҳои умумӣ ва фанӣ, ҷанбаҳои тарбиявӣ, таҳлили муқоисавӣ бо наشري пешин ва китобҳои ҳамсони дигар ва ғайра ҳатмист. Аслан, муқарризи муҳаррир нест, аммо дар сурати мавҷуд будани норасоии имлоӣ нишон додани онҳо бо зикри саҳифаҳо аз манфиат холӣ нест. Роҷеъ ба мазмуну мундариҷаи тақриз дар қисмати тавсияҳои методӣ маълумоти бештар оварда шудааст.

7. ТАВСИЯҲОИ МЕТОДӢ БАРОИ МУҚАРРИЗОН

Мулоҳизаҳои умумӣ. Зимни ташхис ва арзёбии китоби дарсӣ байни муаллиф(он) ва муқарризон(он), хоҳ ба таври расмӣ ва ҳузурӣ ва хоҳ ба тарзи ғайрирасмӣ ва ғойбона муносибат ва бархурди андешаҳо сурат мегирад. Дар ҳар ду ҳолат, лаҳни нигоришу гуфтор дар фароҳам сохтани фазои мусоиди ҳамкорӣ хеле муҳим аст. Мушоҳидаҳо нишон медиҳанд, ки агар муҳаррирон муқарризон, дар ҳақиқат, дорои сатҳи баланди касбият бошанд, муносибати хуби корӣ ва ҳамдигарфаҳмии ҷонибҳо таъмин мегардад. Хеле муҳим аст, ки ҳам ҷиҳатҳои мусбат ва ҳам ҷиҳатҳои манфии китоби дарсӣ бо далелҳои муътамад шарҳу тавзеҳ ёбанд. Ба эътибор гирифтани ин нозуқиҳои нигориши тақриз ва берун наомадан аз доираи вазифаҳои салоҳиятҳои худ аз муҳимтарин омилҳои таъмини фазои хуби корӣ байни муқарризону муаллифон аст.

Натанҳо ба як китоби мушаххас, балки ба ҳар як матну мавзӯи таълимии китоби дарсӣ аз ҷониби муҳаррирон муқарризони гуногун, дар баробари зикри норасоии умумии имлоӣ, андешаҳои мухталиф баён гардида метавонад. Ин табиист, зеро ҳар шахс (коршинос) мавқеъ ва нуқтаи назари худастро дорад. Гузашта аз ин, сатҳи касбияти муҳаррир ё муқарризи ва огоҳии ӯ аз масъалаҳои марбут ба ҷанбаҳои дигари таҳияи китоби дарсӣ (талаботи методӣ, техникӣ, типографӣ-оройӣ ва ғ.) низ гуногун буда метавонад. Бинобар ин, бо эҳтимоли зиёд метавон гуфт, ки тақризи як нафар нуқтаи назари субъективӣ беш нест. Ба ҳамин хотир, масъалаи то кадом андоза дуруст ва қобили қабул будани тавсияву пешниҳодҳои муқарризи то ҳанӯз норавшан боқӣ мемонад.

Бо назардошти ин мулоҳиза, хеле муҳим аст, ки муқарризон қоидаҳои асосии навиштани тақризро риоя намоянд. Дар ин маврид ба назар гирифтани таносуби мафҳумҳои “бояд” ва “шояд” хеле муҳим аст.

Аввалан, ҳамон тавре ки зикр кардем, дар тақризи андешаҳои шахси алоҳида баён мегардад. Вақте ки “бояд чунин бошад”, “набояд ба ин роҳ дод” ва ғайра менависем, чунин маъно дорад, ки пешниҳоди муқарризи ҳатман ба эътибор

гирифта шуда, “хатои мавҷуда” ислоҳ гардад. Ба ибораи дигар, дар чунин тарзи баён муқарриз меҳаҳад андешаи шахси ро ба тарзи иҷборӣ ба дӯши муаллифи китоби дарсӣ бор кунад.

Сониян, вази фаи асосии муҳарриру муқарриз (дар баробари зикри ҷиҳатҳои хуби китоб) фақат ошкор сохтани камбудии китоб ва ба муаллиф пешниҳод кардани онҳост, на чизе бештар аз он. Масъалаҳои баҳсталаб (дар сурати рад шудани пешниҳоди муқарриз) дар посухи муаллифи китоб ба тақриз баррасӣ ва ҳал мегардад.

Ба ҳамин хотир, истифода аз мафҳуми “шояд” ба ҷойи “бояд” ба маротиб бештар аст. Ҳамон як маъноро дар ҳар яке аз ин услуби ҷумласозӣ баён кардан мумкин аст, аммо лаҳни гуфтор нармтару пазириши он аз ҷониби муаллиф бештар мешавад.

Пешниҳод ё исрори иваз кардани ин ё он матни китоб ва ё ҷумлаи алоҳида хеле осон, аммо дар ҳақиқат иваз кардани он кори басо мушкил аст. Инро на ҳама муҳарриру муқарризон дарк карда метавонанд. Матни китоби дарсӣ (маҳсусан, барои синфҳои ибтидоӣ, ки пур аз расму суратҳо ва нақшаву ҷадвалҳост) дар барномаи ба ҳамагон маълуму маъмулии Word таҳия намегардад. Барои таҳияи онҳо аз барномаҳои гуногуни компютерӣ, аз ҷумла, Adobe InDesign, PageMaker, Corel Draw, Quark Xpress ва ғайра истифода мекунанд. Хусусияти умумии ин барномаҳо он аст, ки маводди ҳар як саҳифа (матн, расм, ҷадвал, супориш, аломатҳои иловагӣ ва ғайра) ба қисмҳои алоҳида ҷудо карда мешавад, сипас, вобаста ба ҳаҷм, ороиш, ғунҷойиш ва ҷиҳатҳои дигари дизайни саҳифа ҷойгузорӣ мегардад. Аз ин рӯ, каме бештар шудани ҳаҷми матн ба тамоми саҳифаи баъдинаи китоб таъсир мерасонад, ки корест хеле заҳматталаб. Дар ин маврид, бештарин вариант он аст, ки матни наво, ки ба ҷойи матни пешина гузошта мешавад, ҳамроҳ бо луғату супоришу машқҳои марбут ба он ҳаҷман мисли матни аввала бошад.

Хеле муҳим аст, ки дар баробари рад кардани матн ё ҷумлаи алоҳида (бо далелҳои зарурӣ ва итминонбахш) аз ҷониби муҳаррирон муқарризон матн ё ҷумлаи алоҳида дар шакли дуруст пешниҳод гардад, вагарна чунин тарзи нигориши тақриз бо ҷумлаҳои умумӣ маҳдуд мегардад.

Нақшаи намунавии сохтор ва муҳтавои тақриз. Мушоҳидаҳо нишон медиҳанд, ки муқарризон дар навиштани тақризҳо аз услуби сохторҳои гуногун истифода мекунанд. Табиист, ки муқарриз дар пешниҳоди андешаҳои худ озод аст, вале, бо вучуди ин, тақризнависӣ низ дорои қоидаҳои муайян аст ва риояи он аз ҷониби муқарриз ба ғоидаи кор мешавад.

Тақриз бояд қисмҳои зеринро дар бар гирад: 1) шиносномаи китоб, 2) дастовардҳои муаллиф, 3) таҳлил ва арзёбӣ, 4) хулоса.

Дар қисми шиноснома маълумот дар бораи муаллифи дастхат, унвон, ҳаҷми дастхат дар саҳифаҳои чопшуда, шумораи формулаҳо, ҷадвалҳо, тасвирҳо ва ранги онҳо, шакл ва тиражи пешбинишуда (агар қайд шуда бошад) оварда мешавад.

Дар қисми дастовардҳои китоб хусусиятҳои асосии китоби дарсӣ дар муқоиса бо китобҳои пешина ва ё нашри пешина, муҳимтарин ҷиҳатҳои мусбати он аз нуқтаи назари мусоидат ба беҳтар сохтани ҷараёни таълим ва баланд бардоштани сифати таълим, дараҷаи ҷавобгӯйии китоб ба талаботи замони муосир ва ғайра бо намунаҳо ва далелҳо тавсиҳ меёбад.

Дар қисми арзёбӣ муқарриз китоби дарсиро аз рӯи ҷавобҳо ба саволҳои зерин таҳлил намояд:

1. Оё ҳаҷм, сохтор ва мундариҷаи дастнависи китоб ба ҳаҷми донише, ки таълими фан дар бар мегирад, мувофиқат мекунад?

2. Оё мундариҷаи дастнавис ба ақидаҳои муосир дар бораи фанни мавриди назар мувофиқат мекунад?

3. Оё матни дастнавис барои дарку фаҳмиш дастрас аст, оё қоидаҳои услубӣ риоя мешаванд, сатҳи пешниҳоди адабии матн дар кадом сатҳ аст? Оё фанро мустақилона аз китоб омӯхтан мумкин аст?

4. Мавзӯҳои фан дар дастнавис то чӣ андоза пурра, муттасил, мантиқӣ ва дақиқ баён шудаанд, оё намунаҳо, супоришҳо, саволҳои назоратӣ мавҷуданд?

5. Оё дастнавис маълумоти кофии иттилоотӣ-заминавӣ дорад?

6. Таърифҳои фан дар матн қайд шудаанд, формулаҳо, ҷадвалҳо, харитаҳо ва ғайра то чӣ андоза дақиқ, мантиқӣ ва услубӣ пешниҳод шудаанд?

7. Оё пешниҳоди маводи таълимӣ эътимодбахш аст?

8. Маводи пешниҳодшуда то кадом андоза робитаи фанро бо фанҳои мушобех ва дигар фанҳо (робитаи байнифанӣ) таъмин мекунад (намунаҳо, роҳу усулҳо).

9. Интиҳоби дурусти қоидаҳо, воҳидҳои ченак, унсурҳои хоси фан, риояи талаботи стандарт то кадом андоза ба эътибор гирифта шудааст?

10. Оё дастнавис унсурҳои асили илмӣ, методӣ, амалӣ ё дигар унсурҳои навогаронаро дар бар мегирад ё бо услуби анъанавӣ таҳия шудааст?

11. Оё дар дастнавис ягон унсури дастгоҳи ҷустуҷӯ барои истинод (нишондиҳандаҳо, маълумотномаҳо, луғатҳо, рӯйхати библиографӣ) мавҷуд аст?

12. Сатҳи асоснокии интиҳоб ва истифодаи методҳои таълим то кадом андоза аст? Роҳу усулҳои пешниҳодшуда то кадом андоза мукамал буда, барои ба даст овардани натиҷаи таълим мусоидат мекунад?

13. Оё дастхат шарҳи таърихӣ ва таҳаввулотӣ рушди мазмуни фан ва маводи биографиро дар бораи намояндагони барҷастаи ҳамон соҳаи илму техника пешниҳод мекунад?

14. Муносибати муаллифи дастнавис ба муаллифони китобҳои дарсии қаблӣ чӣ гуна аст? Оё ишораҳо ба маводи иқтибосӣ вучуд доранд?

Дар заминаи таҳлили масъалаҳои номбурда аз ҷониби муқарриз тавсияҳо барои бознигарӣ, ислоҳ ва таҳрир пешниҳод мешаванд.

Баррасии дастнавис бо назардошти посухҳо ба саволҳо ва талаботи зикргардида сурат гирифта, дар асоси он тақриз таҳия мешавад. Талаботи асосӣ барои арзёбӣ мавҷудияти хулосаи асоснок дар бораи мувофиқ будан ё набудани тавсия барои нашр аст.

Дар асоси на камтар аз ду тақризи коршиносони мустақил ва ҷавоби муаллиф(он) ба онҳо, гурӯҳи дахлдори коршиносони Шурои миллии таҳсилот хулосаи ниҳоии худро пешниҳод мекунад.

Дар сурати мавҷуд будани муҳолифат дар андешаҳо ва хулосаҳои муқарризони мустақил, мусаввадаи китоби дарсӣ метавонад барои баррасӣ ва арзёбии иловагӣ ба коршиносони дигар ё муассисаи дахлдор, ки дар арзёбии аввали китоб иштирок накардаанд, пешниҳод шавад.

Агар китоби дарсӣ ба нақшаи дарозмуддати наشري китобҳои дарсӣ ва васоити таълимӣ дохил нашуда бошад, зарурати наشري он аз ҷониби комиссияи дахлдор, аз ҷумла, гурӯҳи коршиносони ШМТ омӯхта шуда, хулосаи он пешниҳод мешавад.

Муқарриз вазифадор аст, ки ба дастнавис ва аҳаммияти таълимию тарбиявӣ он баҳои воқеъбинона ва умумӣ диҳад, китоби дарсиро бо нишон додани ҷанбаҳои мусбат ва манфии он аз нигоҳи интиқодӣ таҳлил кунад, камбудихоро муқаррар кунад ва имконоти ислоҳи онҳоро қайд кунад.

Хулосаҳо бояд асоснок, пурмазмун ва дорои пешниҳодҳои мушаххас оид ба ислоҳи дастнавис бошад. Дар сурати ба талабот ҷавобгӯ набудани китоби дарсӣ хулоса бояд бо намунаҳо, далелҳо ва андешаҳои беғаразона пурра гардонида шавад.

Пеш аз ҳама, дар қисмати аввали тақриз роҷеъ ба аҳаммият ва зарурати таълифи китоби дарсӣ бо дарназардошти талаботи замони муосир ва қонунгузориҳои ҷорӣ маълумоти мухтасар оварда мешавад. Сониян, муҳимтарин

чихатҳои мусбати китоб (беҳтараш, дар муқоиса бо китобҳои пешин ё нашри пешинаи он, ки аз ҷониби худи ҳамон муаллиф(он) сурат гирифтааст) зикр мегарданд. Бояд дар назар дошт, ки ҳадафи тақриз муайян кардани фақат норасоҳои китоб набуда, таҳлил ва арзёбии ҳамаҷонибаи он мебошад. Аз ин рӯ, беҳтар аст, ки чихатҳои мусбати он бо факту далелҳо ва намунаҳо оварда шавад.

Сипас, ба зикри чихатҳои манфии китоби дарсӣ таваҷҷуҳ зоҳир намуда, онҳоро бо ифодаҳои “Ба андешаи мо”, “Беҳтар аст, ки...” ва ғайра шуруъ кардан ба мақсад мувофиқ аст. Норасоҳо (хатоҳои гуногуни имлоӣ, услубӣ, методӣ, оройишӣ ва ғ.) бояд бо намунаҳо ва зикри андешаи муҳолиф оварда шаванд. Нишон додани роҳҳои мушаххаси бартараф кардани норасоҳои китоб қимати тақриро баланд мебардорад ва нишонгари сатҳи касбияти муқарриз аст.

Дар навиштани хулоса низ мулоҳизакор будан беҳтар аст. Дар ин ҷо муқарризон, пеш аз ҳама, бояд салоҳиятҳои худро хуб дарк кунанд ва аз доираи он берун нараванд. Масалан, муқарриз ҳаргиз салоҳияти манъ кардани ҷопи китоб ва ё истифодаи китоби ҷориро надорад. Ин масъала хеле ҷиддӣ буда, онро мақомоти дахлдор ҳал мекунад.

Дар сурати имконпазир будани ислоҳи норасоҳо муқарриз бо шартӣ ислоҳи онҳо розигии худро барои нашр ва истифодаи китоб изҳор мекунад. Дар сурати аз ҳад зиёд будани муҳолифати назари муқарриз ба муҳтавои китоби дарсӣ, ӯ метавонад пешниҳод кунад, ки китоби дарсӣ ба ташхис (экспертиза)-и иловагӣ аз ҷониби мутахассисони касбии дигар ниёз дорад ва бо ҳамин розӣ набудани худро ба ҷопи китоб муайян кунад.

Ҳамчунин, дар нигориши тақриз бояд саъй кунем, ки матни он оро аз иштибоҳоти имлоӣ ва мантиқӣ бошад, вагарна, шахсе, ки худаш ба хатоҳои гуногуни имлоиву услубӣ ва мантиқӣ роҳ медихад, инсофан ҳаққи арзёбии китобҳои дарсиро надорад.

Муайян намудани салоҳиятҳои муқарриз. Табиист, ки танҳо як нафар наметавонад тамоми паҳлуҳои китоби дарсиро арзёбӣ кунад. Ин аст, ки маъмулан барои ташхису арзёбии китоби дарсӣ чанд нафар (беҳабар аз ҳам) ва мутахассисони ниҳодҳои дахлдор ҷалб мешавад. Ба таври намуна, як нафар метавонад вобаста ба сатҳи касбияти худ ба методҳои таълим, то кадом андоза ба талаботи муносибати босалоҳият ҷавобгӯ будани он, сатҳи шавқоварӣ ва дигар масоили марбут ба он андешаҳои пурарзиш пешниҳод кунад. Шахси дигар бештар ба оройиши китоб, мутобиқати он ба хусусиятҳои синнусолиии хонандагон ва ғайра баҳои ҳақиқӣ дода метавонад. Шахси сеюм бештар ба

сифати забони китоби дарсӣ, дараҷаи фаҳмо будани фикру мулоҳизаҳо ва ғайра андешаҳои судманд пешниҳод мекунад. Ниҳоят, масъалаҳои ҷавобгӯии китоби дарсӣ ба талаботи типографӣ, мутобиқати он ба барномаҳои таълим, риояи присиҷҳои тарбиявӣ дар китоби дарсӣ ва дигар ҷанбаҳои китоби дарсӣ аз ҷониби шахсони дигар метавонад муайян гардад.

Маҳз ба ҳамин хотир, ҷалби мутахассисони гуногун ба ташхису арзёбии китоби дарсӣ ба фоидаи кор аст.

Забони тақриз. Ҳолатҳои зиёде дучор меоянд, ки матни тақриз пур аз хатоҳои имлоӣ ва услубист, ё худ, дар муҳокимаҳои муқарриз ихтилофи назар мушоҳида мешавад, яъне як фикри ӯ хилофи фикри дигараш аст. Одатан, ҳар муқарриз кӯшиш мекунад, ки тақризи ӯ дар сатҳи касбӣ навишта шавад, вале, тавре ки мегӯянд, ҳеҷ кас аз иштибоҳ эмин нест. Бо вучуди ин, дурусту беҳато навиштани тақриз аз муҳимтарин талаботи он аст. Дар акси ҳол, дар сурати ошкор сохтани хатоҳои услубиву матниқӣ ва имлоӣ дар тақриз, муқарриз аз ҷониби муаллифи китоби дарсӣ метавонад дар ҳолати ногувор мононда шавад. Ба муқарризони муҳтарам таъкид кардан бамаврид аст, ки тарзи ниғориши онҳо як навъ инъикоси сатҳи касбияти онон низ мебошад. Ба ибораи дигар, аз рӯи матни тақриз натавон ба китоби тақризшаванда, балки ба худ муқарриз ҳам баҳо медиҳанд.

8. РОҲҲОИ АРЗЁБИИ КИТОБИ ДАРСӢ

1) Сатҳи ҷавобгӯии китоби дарсӣ ба талаботи умумӣ

Барои муайян намудани сатҳи ҷавобгӯии китоби дарсӣ ба талаботи умумӣ аввал онро аз рӯи ҳар як нишондиҳандаи талабот таҳлил намуда, хулосаҳои худро дар шакли эзоҳу пешниҳод таҳия мекунем:

а) Мутобиқат ба стандарту барномаҳои таълим. Барои арзёбии китоби дарсӣ аз рӯи ин нишондиҳанда стандарту барномаи таълими ҷорӣ бояд дастраси мо бошад. Тибқи он муайян мекунем, ки китоби дарсӣ то кадом андоза ба барномаи таълим мутобиқат мекунад. Бояд дар назар дошт, ки мутобиқати саддарсадии китоби дарсӣ ба барнома шарт нест, китоби дарсӣ камаш бештар аз 85-90% бо барнома мутобиқат дошта бошад. Ин ба он хотир аст, ки китоби дарсӣ барои ҳамаи муассисаҳои таълимӣ умумӣ бошад ҳам, шароити таҳсил дар муассисаҳои таълимӣ яқсон нест, он аз рӯи фарогирии хонандагон дар як синф (шумораи хонандагон дар синф), навъи муассисаи таълимӣ (муассисаи таҳсилоти умумӣ, литсей, гимназия), мавқеи ҷойгиршавии он (шаҳр, ноҳия), имкониятҳои инфиродии хонандагон ва ғайра аз ҳам тафовут дорад. Барномаи

таълим ҳадди ақалли мазмуну мундариҷаи таълимро муайян мекунад, аммо он дар шароити муосир чизи шахшудамонда нест – бояд ба омӯзгор фаъолияти муайяни эҷодкоронаро дар назар дошта бошад. Маҳз ба ҳамин хотир муаллифи китоби дарсӣ метавонад бо салоҳдиди худ дар доираи муқаррароти қонунгузорию ҷорӣ барои беҳтар ба роҳ мондани ҷараёни таълим тағйироти сифатан нав илова намояд. Барои муқарризи муҳим аст, ки имконпазирии чунин тағйиротро муайян кунад ва танҳо пас аз он хулоса кунад. Натиҷаи таҳлили муқоисавии китоби дарсиро бо барномаи таълим бо ифодаҳои “пурра мутобиқат дорад”, “асосан мутобиқат мекунад”, “қисман мутобиқат мекунад” ва “мутобиқат надорад” қайд кунад. Дар ин маврид хеле муҳим аст, ки дар мавридҳои асосан ё қисмат мутобиқат доштани китоби дарсӣ бо барномаи таълим пешниҳодҳои мушаххаси худро барои беҳтар намудани сифати китоб дар ин самт мушаххас баён кунад.

б) Мутобиқат ба хусусиятҳои синнусоли хонандагон. Мафҳуми “хусусиятҳои синнусолӣ” хеле муҳим бошад ҳам, аниқ муайян кардани он барои муқарризи осон нест. Барои ин аз муҳтавои психологияи синнусоли кӯдакон ва имкониятҳои зеҳнии онҳо вобаста ба синну сол бохабар бошад. Мутобиқати китоби дарсӣ ба синну соли хонандагон аз ҷанд ҷиҳат муайян мешавад: дарозиву кӯтоҳии ҷумлаҳо (махсусан, барои синфҳои ибтидоӣ), истифодаи мафҳумҳои илмиву соҳавӣ, шарҳу тавзеҳ ва қобили дарку фаҳмиш будани онҳо, таҳлили матнҳои китоб аз рӯи мазмун ва ҳаҷм, баррасии масъалаҳои тарбиявӣ ва сиёсӣ дар китоби дарсӣ ва ғайра. Барои ҳар яке аз ин ҷанбаҳо мутобиқати китоби дарсӣ ба хусусиятҳои синнусолӣ метавонад аз ҳам тафовут дошта бошад. Аз ин рӯ, хулосаи муқарризи низ вобаста ба ҳар як ҷанбаи он шарҳу тавзеҳ дода шуда, дар зимн роҳҳои бартараф сохтани норасоӣҳо бо намунаҳо мушаххас шавад. Масалан, чунин ибрази андеша, ки “китоб ба хусусиятҳои синнусоли хонандагон мутобиқат надорад” ё “зимни таҳияи китоб хусусиятҳои синнусоли хонандагон ба эътибор гирифта нашудааст” ва ғайра ба ҷуз аз ҷумлаҳои умумии беасосу бемантиқ чизи дигаре нест. Ҳамин тариқ, дар ин самт низ хулосаҳои худро бо далелҳо ба шакли “пурра мувофиқат мекунад”, “қисман мувофиқат мекунад” ва ғайра пешниҳод кардан лозим аст.

в) Мусоидат ба ташаккул ва рушди салоҳиятҳои умумӣ. Мусоидат ба ташаккули салоҳиятҳо, аз ҷумла, салоҳиятҳои умумӣ ё калидӣ, дар шароити имрӯза аз муҳимтарин талабот ба китобҳои дарсӣ аст. Аз ин рӯ, муаллифон, муҳаррирон ва муқарризон бояд аз моҳияти салоҳиятҳои умумӣ ва роҳҳои ташаккули онҳо дар ҷараёни таълими фан баҳравар бошанд. Ташаккул ва рушди

ин салоҳиятҳо дар ҳамаи фанҳо ба назар гирифта мешавад. Имрӯз, тибқи муқаррароти стандартҳо ва барномаҳои таълим панҷ салоҳияти умумиро муайян кардаанд, ки бо истилоҳоти гуногун пешниҳод мегардад:

Салоҳияти иртиботӣ (коммуникативӣ) – маҳорати истифодаи усулҳои гуногуни муошират (иртибот, коммуникатсия): қабул ва интиқоли иттилоъ (шифоҳӣ, хаттӣ, аёнӣ-графикӣ, ғайризабонӣ, бо истифодаи алоқаҳои рақамӣ) ҳангоми муоширати хусусӣ, таълимӣ, ҷамъиятӣ ва касбӣ;

Салоҳияти ҳамкорӣ – маҳорат ва малакаи якҷоя кор кардан ба сифати узви гурӯҳ ё даста барои ҳалли якҷояи мушкилот, татбиқи ғояҳои умумӣ, лоиҳаҳо;

Салоҳияти тафаккури таҳлилӣ ва ҳалли масъалаҳо – чараҳои фаъоли таҳлили ақидаҳои гуногун ва муқоисаи онҳо, таркибу тафсири ахбор ва баровардани хулосаи дуруст. Ин фаъолияти зехнист, ки тавассути таҳлил, таркиб, муқоиса, истифода, ҳалли масъала (мушкилот, проблема)-ҳо ва арзёбии чараҳои фикр ба роҳ монда мешавад;

Эзоҳ: дар аксар маводи методӣ оид ба муносибати босалоҳият ба таълим ва стандартҳои фаннӣ аз истилоҳи “тафаккури интиқодӣ” истифода мекунанд, ки дуруст нест.

Салоҳияти эҷодкорӣ ва навоарӣ – маҳорати таҳияи ягон чизи нав, мустақилона пайдо кардани роҳҳои ғайримаъмулии ҳалли масъалаҳои нав, тахайюлӣ ва образнокии фикрронӣ, ҳамгиро кардани усулҳои маъмули фаъолият бо фаъолиятҳои нав, ҳалли комилан нави вазъияти проблемавӣ, ки ба ғояҳои нав ва кашфиёт боис мешаванд;

Салоҳияти омӯхтан ва худомӯзӣ – имконият ва омода намудани мақсадҳо барои худомӯзӣ, банақшагирии қадамҳои омӯзишӣ, мустақилона ё якҷоя гирифтани маълумот барои омӯзиш, қобилияти истифода бурдани донишу малақаҳои ба даст овардашуда барои ҳалли проблемаҳо, инчунин инъикос ва худтанзимкунӣ аз натиҷаи омӯзиши худ.

Вобаста ба ин талабот тарзу усулҳои кор бо матн, пешниҳоди саволу супоришҳо, корҳои мустақилона, истифода аз методҳои фаъоли таълим дар китоби дарсӣ таҳлил гардида, дар натиҷаи он оид ба сатҳи мусоидати китоби дарсӣ ба ташаккул ва рушди салоҳиятҳои умумӣ хулосаи умумӣ таҳия мегардад. Имкон дорад, ки зимни таҳияи китоби дарсӣ на ҳамаи нозуқиҳои ташаккули салоҳиятҳои умумӣ ба назар гирифта шавад, дар ин маврид муқаррарон бояд бо овардани далелҳо андешаҳои муфиди худро пешниҳод кунанд.

Дар баробари ин, дар чараёни таълими ҳар фан ташаккулу рушди салоҳиятҳои фанӣ низ дар назар дошта мешавад. Азбаски доманаи салоҳиятҳои фанӣ хеле васеъ аст, ҳамаи онҳоро шарҳ додан аз имкон берун аст. Арзёбии ин ҷиҳати китобҳои дарсӣ бевосита вазифаи муқарриз аст, ки бояд мутахассиси ҳамон соҳа (фан) бошад.

г) Мусоидат ба ташаккули шахсият дар заминаи арзишҳои миллӣ, ҳисси ватандӯстӣ, ҳифзи амнияти давлатӣ, таҳаммулнопазирӣ ба зухуроти номатлуби сиёсӣ ва иҷтимоӣ.

Имрӯз, вобаста ба талаботи замони муосир ва сиёсати пешгирифтаи Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соҳаи маориф ин яке муҳимтарин ҷиҳатҳои ҳар китоби дарсӣ аст. Баъзеҳо чунин андеша доранд, ки тарбияи насли наврас дар заминаи арзишҳои миллӣ, ҳисси ватандӯстӣ, ҳифзи амнияти давлатӣ, таҳаммулнопазирӣ ба зухуроти номатлуби сиёсӣ ва иҷтимоӣ гӯё фақат ба китобҳои дарсии риштаи филологӣ ва ҷомеашиносӣ дахл дорад. Ҳақиқат ин аст, ки дар баробари салоҳиятҳои умумӣ ва фанӣ ташаккули салоҳиятҳои иҷтимоӣ низ аз вазифаҳои фанҳои таълимист. Ба ин маънӣ, ғояҳои ташаккули шахсият дар рӯҳияи миллӣ дар ҳар як китоби дарсӣ, новобаста ба фан, бояд ҷой дошта бошад. Танҳо ба назар гирифтани лозим аст, ки зухуроти ин падида дар китобҳои дарсӣ вобаста ба ҳар як фан хусусиятҳои гуногуни худро дорад. Аз ин рӯ, мутахассисон ва муаллифони китобҳои дарсӣ дар ин замина таҳлилу озмоишҳо гузаронида, ҷанбаҳои инъикоси онро дар ҳар як фан бояд мушаххас гардонанд ва натиҷаҳои онро барои муқаррирон муқарризон пешниҳод кунанд.

Талаботи асосӣ дар ин маврид, аз як тараф, ҷой доштани мавод оид ба мавзӯҳои ватандӯстӣ, меҳнатдӯстӣ, инсондӯстӣ, эҳтиром ва ҳифзи арзишҳои миллӣ ва ахлоқи ҳамида буда, аз ҷониби дигар худдорӣ кардан аз маводди динӣ-хурофотӣ, зӯроварӣ ва дигар падидаҳои манфии ҷамъиятӣ ба ҳисоб меравад.

Сатҳи мутобиқат/номутобиқати китоби дарсӣ бо намунаҳои мушаххас дар тақризи муайян гардида, зимни арзёбӣ онро бо ифодаҳои калимагӣ (хуб, миёна; пурра/қисман) ва ё рақамҳо (аз 1 то 5) зикр кардан мумкин аст.

Дар маҷмӯъ, ҳулосаи умумиро ҳам бо роҳи иброи андеша (ҷумлаҳо) ва ҳам дар шакли ҷадвалҳо овардан мумкин аст. Намунаи ҷадвали арзёбӣ оид ба риояи талаботи умумӣ чунин буда метавонад:

**Ҷадвали намунавии арзёбии китоби дарсӣ
дар самти риояи талаботи умумӣ:**

№	талабот	сатҳи мутобиқат
---	---------	-----------------

		пурра	асосан	қисман
1	Мутобиқат ба стандарту барномаҳои таълим			
2	Мутобиқат ба хусусиятҳои синнусоли хонандагон			
3	Мусоидат ба ташаккул ва рушди салоҳиятҳои умумӣ			
4	Мусоидат ба ташаккули шахсият дар заминаи арзишҳои миллӣ, ҳисси ватандӯстӣ, ҳифзи амнияти давлатӣ, таҳаммулнопазирӣ ба зухуроти номатлуби сиёсӣ ва иҷтимоӣ			
Хулосаи умумӣ				

2. Сатҳи ҷавобгӯии китоби дарсӣ вобаста ба фан

Дар баробари муайян намудани сатҳи ҷавобгӯии китобҳои дарсӣ ба талаботи умумӣ, ба назар гирифтани хусусиятҳои ҳар як фан низ аз муҳимтарин омилҳои арзёбии объективонаи китоб аст. Дар зер чанде аз онҳо шарҳу тавзеҳ дода мешаванд.

1. Методикаи таълим. Методикаи таълими ҳар фан, ҳамзамон бо риояи методҳои назариявии умумӣ, дорои хусусиятҳои амалии татбиқи онҳо вобаста ба мазмуну муҳтаво, талаботи стандарту барнома ва натиҷаҳои таълим аст. Муайян намудани чунин методҳо кори мутахассисони ҳар як фан ва ё гурӯҳи фанҳои мактабист (филологӣ, дақиқ, ҷомеашиносӣ ва ғайра). Бо ин ҳама, метавон гуфт, ки ҳама навъи методҳои таълим дар заминаи талаботи умумӣ ташаккул меёбанд, ки муҳимтарини онҳо чунин аст:

- аз сода ба мураккаб;
- шавқоварӣ;
- мусоидат ба ташаккули салоҳиятҳо;
- истифода аз роҳҳои фаъоли таълим;
- бо ҳаёти воқеӣ алоқаманд будан;
- шарҳи дуруст, сода ва фаҳмои мафҳумҳо;
- алоқамандии масоили назариявӣ бо амалияи татбиқи онҳо.

2. Забони китоби дарсӣ. Зимни арзёбии забони китоби китоби дарсӣ ба ҷиҳатҳои зерин тавачҷуҳи махсус зоҳир кардан лозим аст:

- риояи пурраи қоидаҳои имло ва аломатҳои китобат;
- дурустии сохтор ва услуби ҷумлаҳо, роҳ надодан ба унсурҳои лаҳҷавӣ;
- истифодаи дуруст аз истилоҳот ва шарҳи онҳо;

- фаҳмо ва қобили дарки хонанда будани мазмуни матну қоидаҳо, мисолу масъалаҳо, саволу супоришҳо, тавирҳо ва дигар маводи таълимӣ.;

- риояи алоқаи мантиқии байни сархатҳо, муҳокимаҳо ва пайдарпайии мавзӯҳо.

Бояд гуфт, ки дар ин миён масъалаи истифодаи дурусти истилоҳоти фаннӣ аз муҳимтарин ва мушкилтарин масъалаҳо ба ҳисоб меравад. Гурӯҳе аз мутахассисон ба истилоҳоти замони шуравӣ (истилоҳоти байналмилаӣ) бартарӣ диҳанд, гурӯҳи дигар иваз кардани онҳоро бо истилоҳоти дар заминаи забони миллӣ таҳиягардида афзал медонанд. Бо дарназардошти он ки то ҳоло ин масъала дар аксар фанҳои мактабӣ ҳалли худро пурра наёфтааст, хеле муҳим аст, ки дар кӯтоҳтарин муддат аз ҷониби мутахассисони ҳар фан ё гурӯҳи фанҳои ба ҳам наздик низоми яонаи истилоҳоти фаннӣ таҳия гардида, дастраси муаллифону мқҳаррирон ва муқарризон гардонида шавад.

Ҳамчунин, бояд ба назар гирифт, ки ҳамон як мафҳум метавонад дар якҷанд фан мавриди истифода қарор гирад. Дар ин сураат зарур аст, ки он бо ҳамон як истилоҳ дар ҳамаи фанҳо ифода ёбад.

3. Таъмини робитаи байнифаннӣ. Ба назар гирифтани таҳияи китоби дарсӣ ва матнҳои он дар робита бо фанҳои дигар низ аз ҷиҳатҳои дигари таъмини сифати китоби дарсӣ аст. Робитаи фаннӣ дар доираи ҳамон як фан низ вучуд дошта метавонад, вақте сухан дар бораи китобҳои дарсии як фан барои синфҳои гуногун меравад. Дар ин маврид, дар баробари ягонагии истилоҳот, риояи мантиқӣ ва пайдарпайии пешниҳоди мавзӯҳо барои ҳар синф ва дигар масъалаҳои маъмулӣ, яке аз роҳҳои таъмини сифати китоби дарсӣ дар тақрор нашудани матнҳо дар синфҳои гуногун аст. Тавре мушоҳидаҳо нишон медиҳанд, баъзе матнҳо дар китобҳои дарсии забон (синфҳои гуногун), ё дар забон ва адабиёт, адабиёт ва таърих ва ғайра ба ин ё он андоза тақрор шудаанд. Муайян кардани тақрори матн дар китобҳои гуногун аз ҷониби муқарриз хеле душвор аст, зеро ҳамаи ин китобҳо дар дастрасии ӯ қарор надоранд ва аз ҷониби дигар, заҳмати бештареро тақозо мекунанд. Аз ин рӯ, дар масъалаи роҳ надодан ба тақрори матну мавзӯҳо омӯзгорон ва ҳамкориҳои байни худи муаллифон мусоидат карда метавонад.

Масъалаи дигари марбут ба робитаҳои байнифаннӣ истифодаи маводу мавзӯҳои як фан дар фанни дигари таълимӣ аст. Масалан, истифодаи ададҳо ва амалҳои математикӣ, матнҳо оид ба ҳамон як мавзӯ дар фанҳои гуногун, истифода аз методи таълими як фан дар фанни дигар ва ғайра. Ҷиҳати дигари таъмини робитаи байнифаннӣ ба роҳ мондани таълими як фан дар заминаи

донишҳои аз фанни дигар бадастовардаи хонанда аст. Масалан, барои таҳияи матнҳо аз табиатшиносӣ бояд ба назар гирифт, ки оё сохтори ҷумлаҳои он ба сатҳи дониши хонандагон аз забони тоҷикӣ мутобиқат мекунад, ё не? Ё худ, вақте ки дар як матни китоби дарсии забон барои синфҳои ибтидоӣ аз ягон адад ё формулаи математикӣ истифода мешавад, бояд аввал донист, ки онҳо аз математика ин мавзуро аз худ кардаанд, ё не? Барои намуна, мо наметавонем дар матни китоби дарсии забони тоҷикӣ барои синфи якум матнеро ҷойгир кунем, ки сухан дар бораи масоҳати замин ё ҳодисае меравад, ки миллион сол пеш ба вуқӯ пайвастааст.

Ҳамин тариқ, муайян намудани чунин робитаҳои байнифаннӣ низ барои баланд арзёбии дуруст ва баланд бардоштани сифати китоби дарсӣ мусоидат мекунад.

4. Талаботи типографӣ ба таҳияи китоби дарсӣ. Ба назар гирифтани талаботи типографӣ ба ҳар як китоби дарсӣ вобаста ба зинаи таҳсилот, аслан, масъулияти кормандони нашрия ва чопхонаҳост. Бо вучуди ин, муқарризон зимни арзёбии китоби дарсӣ ба ин масъала низ бояд таваҷҷуҳ кунанд. Ба талаботи асосии типографӣ сифати ҷопи китоб (муқова, қоғаз, равшанӣ ва хоноии матнҳо, суратҳо, нақшаҳо...), андозаи ҳуруф (махсусан, барои зинаи таҳсилоти ибтидоӣ), вазну ҳаҷми китоб (вобаста ба синну сол) ва ғайра дохил мешаванд.

5. Арзёбии наشري такрории китоби дарсӣ. Маъмулан, барои ба наشري навбатӣ (такрорӣ) пешниҳод кардани китоби дарсӣ талабот на ба он андозаест, ки ба китоби нав таҳияшуда дахл дорад. Ҳангоми арзёбии наشري такрории китоби дарсӣ дар даст доштани наشري пешин, ишораҳои муқарризони пешина (аз ҷумла, тақризҳое, ки дар нашрияҳои соҳавӣ ё саҳифаҳои иҷтимоӣ ба таъбиқ расидаанд) хеле муҳим аст. Дар ин маврид сифати китоби дарсӣ дар муқоиса бо наشري пешина сурат мегирад. Агар дар марҳилаи нашрҳои гуногуни ҳамон як китоби дарсӣ дигаргунӣ дар нақшаи таълим ва ё барномаи таълим ворид шуда бошад, ба ин масъалаҳо бештар таваҷҷуҳ мешавад. Албатта, зикри норасоӣҳое, ки дар наشري пешина аз назари муқарризони қаблӣ дур мондаанд ва пешниҳоди роҳҳои ислоҳи онҳо ба манфиати кор аст. Аз ин рӯ, ба ҷиҳатҳои дигари арзёбӣ, ки онҳоро дар боло зикр кардем, бори дигар назар андохтан ба бештар намудани сифати китоб мусоидат мекунад.

9. НАМУНАҲОИ ТАҚРИЗҲО

Табиист, ки татбиқи тавсияҳои методӣ ва расидан ба ҳадафҳои пешниҳодшуда яқубора ба даст намеояд. Тайёр кардани кадрҳои баландихтисоси муаллифон, мурағибон, муҳаррирон ва муқарризон ва дуруст ба роҳ мондани фаъолияти онҳо ба омилҳои муайян вобаста аст. Муҳимтарин масъала он аст, ки ба муаллифон, мурағибон, муҳаррирон ва муқарризон ҳамчун як воҳиди тоҷ муносибат намоем. Ин ба он маънист, ки ҳамон як нафар дар ҳоли метавонад муаллиф ё мурағиб бошад, дар ҳоли дигар – муҳаррир ва ё муқарриз.

Аз ин хотир, дар ҳамкорӣ бо масъулони Вазорати маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистон таҳти ҳамроҳсозӣ аз ҷониби Академияи таҳсилоти Тоҷикистон бояд давра ба давра семинарҳои омӯзишӣ ва ё мизҳои муваҷҷаб доир ба таҳия, таҳрир ва таҳлили адабиёти таълимӣ гузаронида шавад.

Мақоде, ки дар дастури мазкур қарор додашуда ва мурағиб гардидааст, муқаррароти умумии таҳия ва таҳлили китобҳои дарсиро дар бар мегирад. Дар баробари ин, набояд фаромӯш кард, ки ҳар як фан ва ё гурӯҳи фанҳои мактабӣ хусусиятҳои хоси худро доранд. Аз ҷумла, тибқи Нақшаи таълими ҳамаҷониба, фанҳои мактабӣ ба гурӯҳҳои зерин ҷудо шудаанд:

1. Филология: забони тоҷикӣ, забони давлатӣ (барои муассисаҳои таълимии ақаллиятҳои миллӣ), адабиёт, забони русӣ, забони хориҷӣ, алифбо ва матни ниёгон.
2. Математика: математика (синфҳои 5-6), алгебра (синфҳои 7-9), алгебра ва ибтидоии анализ, геометрия.
3. Табиатшиносӣ: табиатшиносӣ (олами атроф, синфҳои 1-4), физика, химия, биология, экология, география, асосҳои иқтисодиёт.
4. Ҷомеашиносӣ: таърих (таърихи халқи тоҷик, таърихи умумӣ, таърихи дин), асосҳои давлат ва ҳуқуқ, ҳуқуқи инсон, маърифати оиладорӣ.
5. Технология: санъати тасвирӣ ва меҳнат (синфҳои ибтидоӣ), технологияи иттилоотӣ, технология (таълими меҳнат).
6. Санъат: Суруд ва мусиқӣ (синфҳои ибтидоӣ ва 5-6), санъати тасвирӣ, нақшакашӣ.
7. Таърихи ҷисмонӣ: таърихи ҷисмонӣ, омодагии ибтидоии ҳарбӣ.

Вобаста ба хусусиятҳои ҳар яке аз ин гурӯҳҳо талабот ба таҳияи адабиёти таълимӣ ва арзёбии он гуногун буда метавонад.

Ба ҳар ҳол, барои расонидани кумакҳои амалӣ дар таҳия ва пешниҳоди тақризи расмӣ, дар ин қисмат чанд намуна аз тақризи қаблан таҳияшуда манзури мутахассисону муқарризон мегардад. Дар ин намунаҳо муҳимтар аз

ҳама ба назар гирифтани хусусиятҳои ҳар як ҷанр, тарзу усулҳои таҳлили китоб бо риояи шакли сохтор (қисматҳои тақриз) ва муҳтавои мундариҷаи он аст. Дар умум, муқарризон барои ибрази андешаҳои худ озоданд ва ин намунаҳоро метавонанд бо истифода аз таҷрибаи қарӣ ва сатҳи касбияти худ тақмил диҳанд.

РЕЦЕНЗИЯ

**на Букварь – учебника для 2 класса средних общеобразовательных учреждений с таджикским языком обучения (автор М.В.Кострикова).
(5-е издание, Душанбе: Маориф, 2023)**

1. Основное назначение «Букваря», цели и задачи

Как отмечается в аннотации к настоящему букварю, учебник предназначен для обучения русской грамоте учащихся 2 класса таджикской школы, разработан в соответствии с требованиями нового образовательного стандарта Республики Таджикистан. Содержание учебника соответствует целям современного образования. В нем решаются задачи развития личности ребенка, развития его мышления, творческих способностей и формирования коммуникативных навыков и умений, обеспечивается практическое овладение русским языком как средством общения.

Безусловно, как и любой другой «Букварь», учебник М.В.Костриковой – не простой учебник. Он первый в жизни ученика 2 класса – носителя родного (таджикского) языка учебная книга по русскому языку, по которой он овладевает способами добывания знаний – учится читать, чтобы затем с помощью этого навыка добывать знания. В данном учебнике содержится очень много учебной информации (включена информация по всему курсу звукового строя русского языка), хотя она преподносится в очень своеобразной дидактической и методической форме.

С функциональной точки зрения, настоящий «Букварь» является, прежде всего, источником учебной информации в доступной для учащихся форме, выступает средством обучения, с помощью которого осуществляется организация образовательного процесса.

Обучение строится на аналитико-синтетическом звукобуквенном методе обучения грамоте на графической основе. «Букварь» предназначен, в основном, и, в первую очередь, для обучения чтению на русском языке. Автором проделана значительная работа для оказания помощи учащимся-таджикам усвоить печатные и рукописные буквы, их звуковые значения, научиться читать слитно простейшие слоги и слова, правильно понимать читаемое, уметь читать и понимать небольшие тексты и уметь писать простейшие слова и предложения. Всё это включено в рецензируемом настоящем «Букваре».

2. Критерии оценки настоящего «Букваря»

На наш взгляд, критерием оценки «Букваря» будет ее отнесенность к методу обучения грамоте: насколько учебник отвечает современным требованиям научения учащихся – носителей таджикского языка неродному (русскому) языку.

В этой связи будем справедливы в оценке того, что автор старался позиционировать свой букварь для детей, которые выросли в таджикоязычной среде с учетом небольшого наличия (в городских условиях) и почти полного отсутствия языкового опыта в сельской местности. В ходе недавней поездки в Пенджикентский регион (24.04-02.05.2023г.) в целях ознакомления с ходом выполнения Государственной программы «О совершенствовании преподавания и изучения русского и английского языков в образовательных учреждениях страны на период до 2030 года», мы убедились, что отсутствие полноценной языковой среды является одной из основных причин недостаточной языковой подготовки учащихся по русскому языку.

Отрадно, что в букваре особое место отведено иллюстрациям, поскольку дети любят наглядно-визуальную продукцию. В букваре по каждой букве даны соответствующие рисунки и картинки. Мы убедились, что приведенные иллюстрации являются красочно-образными, сюжетными, в определенной степени вызывают у учащихся эмоциональное чувство. Хотя считаем, что в ряде случаев излишний акцент на рисунки не столь важен и нужен. К слову, в букваре встречаются иллюстрации, которые не совсем понятны учащимся в плане конкретного восприятия авторской мысли.

Одной из критериев оценки качественного содержания букваря является наличие в нем списка словарных слов. В этом плане автором сделана попытка поступательного обогащения словарного запаса учащихся – важного компонента формирования речевых навыков и умений учащихся. Однако, в букваре некоторые слова либо не имеют практическую целесообразность по части предъявления в составе предлагаемых текстах, либо переведены на родной язык учащихся не совсем правильно. Так, на стр.18 глагол «*стоит*» в предложении «Саида *стоит*» переведен «*истодааст*» (вместо «*рост истодааст*»). Или слово «нора» переведено «*хона*», в то время как лучше будет сказать «*лона*» (макони зисти чонварон, ошёни парандаҳо). А слово «чабан» использовано в значении «пастух». Тем более, что на стр. 61 представлен текст под названием «Пастух Хасан», а не «Чабан Хасан».

Многие слова, типа «спозаранок», «сук», «ландыш», «мак», «колокольчик», «ирис», «дупло», «гриб-боровик», «дубы» и др. также не имеют практическую ценность для развития речи учащихся.

Букварь составлен на текстовой основе в целях восприятия учащимися русской речи с выработкой навыков правильного произношения, ударения и интонации. К сожалению, отбор и содержание текстов порой невероятно трудны для учащихся, только что начинающих изучение русского языка. Например, текст «Кукла» (стр.25) содержит краткие формы прилагательных, которые для учащихся 2 класса с таджикским языком обучения представляют трудности из-за полного отсутствия их в родном языке: «Камол мал». «И Каромат мала».

Или такие задания как «Кто быстрее?» не имеют никакой коммуникативной и языковой ценности:

Ездил спозаранок

Назар на базар.

Купил там козу,

И корзину Назар (стр.42).

Отрадно, что в учебнике размещены тексты, которые соответствуют уровню знаний учащихся 2 класса на доступно-понятийной основе: «В саду», «Зима», «Гуландом и Гулом», «Ужин». Многие слова и выражения в этих текстах из-за эквивалентности в значении с родным языком учащихся не представляют особых трудностей в восприятии и дальнейшем воспроизведении. Однако таких текстов в учебнике – букваре совсем мало.

Например, текст «Лось» (стр.50) труден учащимся по многим параметрам. Во-первых, в составе данного текста встречаем слова с мягким знаком, который в артикуляции представляет фонетические трудности из-за его отсутствия в родном языке учащихся. Во-вторых, до текста с учащимися не проводилась работа по усвоению мягкого знака как особой единицы звукового состава русского языка. Приведем содержание текста:

«Лось есть траву и ветки. Он есть соль.

Нина Ивановне сказала в классе:

- Несите в лес соль.

После уроков Иван, Вера и Лена носили в лес соль. Они насыпали соль на пень. Придут лоси и будут лизать соль».

Как видно, комментарии излишни, ибо такие речевые ситуации для учащихся 2 класса по русскому языку как неродному поистине трудны для усвоения.

Аналогичные тексты встречаем в букваре весьма часто. Так, текст «Вы белку видели?» не соответствует дидактическим принципам (от легкого к трудному, от простого к сложному), а стихотворение: «Белые бараны, Били в барабане. Без разбора били, Лбы себе разбили» дано лишь только с целью выполнения задания «Кто быстрее?»

Ряд текстов давно потеряли свою коммуникативную ценность. К примеру, тексты «Хлопок», «Пилот», «Новый сарай», «Нашли ежа». В последнем тексте слово «иголки» истолковано как «сих», которое для учащегося с родным языком обучения означает совершенно другие понятия: сихи кабоб, мили борики оҳанини нӯгтез, асбоби дастбофӣ и др.).

3. Соответствие текстов и заданий языковым и возрастным возможностям учащихся

Содержание многих текстов вызывают трудности ввиду отсутствия должной связи с изучаемым языковым материалом или же без учета сложности изучаемого языкового материала. Например, на стр. 98 дается текст-стихотворение на букву «ц». Сама постановка вопроса не вызывает возражения, однако приведенные примеры в составе текста весьма сложны для учащихся, которые не могут понять значения множества слов в нём. Например, «цапля», «птенцы», «на крыльце», «борцы» и пр.

То же самое происходит с изучением буквы и звука «щ». В таджикском языке нет этой буквы. Можно было дать в учебнике несколько слов с этим звуком в русском языке по сравнению с таджикским языком, где его формальный аналог «ш» совершенно другой звук в качественном плане и произношении.

4. Занимательность

В букваре можно встретить примеры, задания, которые дают возможность учителю вести уроки так, чтобы дети не только отвечали на вопросы, но и научились задавать вопросы, самостоятельно искать ответы на них. Обычная практика, когда мы наблюдаем такие императивы, как «заучи», «запомни», «обрати внимание» и прочее. Их место должны заполнять такие обращения, как «понаблюдай», «сравни», «как ты считаешь», «приведи примеры». Этого важного компонента, способствующего формированию речевых умений и

навыков в букваре мало. Обучение по принципу заучивания – дело прошлое, ученики желают нечто разнообразное, чтобы быть мотивированными.

Почему у детей отсутствует мотивация к освоению того, что представлено в букваре русского языка. Это неродной язык для учащихся. С его помощью учат читать. Пришло время, когда нужно дать ребёнку не только максимальное количество знаний, а научить его учиться. Развить у него желание и умение учиться.

Считаем, что «Букварь» на уроках русского языка должен учить ребёнка – носителя таджикского языка задавать вопросы о русских буквах, и о том, как эти буквы соотносятся с русскими звуками. Правильное изложение материала и подбор заданий могут заинтересовать ребёнка поиском и открытием интересных особенностей русского языка. Именно учебник ориентирует детей на наблюдения и открытия, удивлять их, и это будет мотивацией к обучению. Также очень важно, чтобы букварь носил диалогический характер. То есть в учебнике должны быть такие вопросы, с помощью которых учитель может организовать диалог в классе.

Хочется отметить в Букваре его Приложение. Там много дополнительного познавательного материала для учителя для качественной организации учебного процесса. Это материалы для звуковых упражнений (букварный и послебукварный период), перечень наиболее употребительных слов с наглядной семантизацией, материал для внеклассного чтения, материалы для работы с картинками, заданиями типа: рассказывайте по картинкам и вопросам, смотрите и говорите и т.п.

5. Оформление, рисунки, картины

Думается, что в этом плане особых претензий к букварю не имеется. Однако все же в последнее время из подобных учебных книг постепенно исчезают качественные рисованные иллюстрации (вспомним свои детские книги). Они заменяются примитивной компьютерной графикой. Поэтому при составлении нового поколения Букваря следует обратить внимание на качество иллюстраций. Если книга будет соответствовать этим рекомендациям, то обучение чтению станет для учащихся легким и интересным.

6. Недостатки

Нет такого учебника, чтобы всё было в идеальном состоянии. Такого почти не бывает. Поэтому с точки зрения совершенствования качества учебной книги «Букварь» для учащихся 2 класса, по сути, первая книга по русскому языку как неродному для носителей таджикского языка, которую они видят в

школе, и с которой начинается глубокое изучение данной школьной дисциплины. Если сразу не зародить в ребенке интерес к учебе, не научить постигать буквы и звуки, понимать текст, рассуждать, это осложнит дальнейший процесс обучения.

Наши замечания носят характер пожелания. Кратко сформулируем их в системно-логичном порядке:

1. В Букваре, слова поделены на слоги горизонтальными черточками (ма-ма). Слова как будто получаются разорванными! Ученик не видит слово целиком, что мешает понять смысл прочитанного. Слова должны делиться на слоги вертикальными линиями (ма/ма) или дугами. Тогда слово воспринимается мозгом, как целая единица речи, и ребенок будет понимать прочитанное.

2. Знакомство с каждым новым звуком русского языка на первом году обучения русскому языку в таджикской школе должно сопровождаться специальными красочными иллюстрациями, помогающими выделить этот звук в слове, так как мышление учащихся данного школьного возраста является наглядно-образным.

3. Должна соблюдаться правильная последовательность обучения чтению: звук – слог – слово – предложение – текст.

4. Чтобы ученик 2 класса таджикской школы научился читать не механически, а осмысленно, слова в Букваре русского языка должны быть 3-6 буквенными, хорошо знакомы детям, а предложения короткими (не более 5 слов) и проиллюстрированными.

5. Ученику во 2 классе при обучении чтению легче овладеть чтением слогов с гласными а, у, о, ы (так называемые твердые слияния), и только потом с гласными и, е, ё, ю, я (мягкие слияния). Если говорить о согласных звуках, то рекомендуется начинать с тех, что чаще встречаются в русском языке и имеют более простые графические изображения.

6. Ввиду того, что процессы чтения и письма взаимосвязаны, они, безусловно, помогают и дополняют друг друга. Поэтому желательно, чтобы у автора Букваря была еще и рабочая тетрадь по обучению письму в едином комплекте.

7. Букварь должен не только учить ребенка читать, но и по мере возможности формировать навыки звукобуквенного анализа слов (понятие гласного звука и согласного, твердого и мягкого, звонкого и глухого, деление слов на слоги, ударение). Все эти качества русского языка являются специфическими для учащихся таджикской школы ввиду наличия

существенных различий между двумя языками. Так, в таджикском языке (родной язык учащихся) отсутствуют так называемое явление палатализации согласных (дифференциация по твердости/мягкости); или ударение в нем фиксированное, одноместное, порождающее фонетическую интерференцию в русской речи учащихся-таджиков. Эти моменты весьма существенны при обучении русскому языку во 2 классе.

Заключение

Считаем, что «Букварь» М.В.Костриковой, написанный с учетом языковых и возрастных особенностей учащихся 2 класса таджикской школы, в целом, предлагает им возможность учиться читать, писать, думать и говорить. Все это проходит на базе изучения различных текстов, выполнения заданий, упражнений, работы с картинками, рисунками и пр. В Букваре встречаем развивающие игры, стихи, скороговорки.

Автор убеждена, что урок нельзя строить только на одном виде деятельности (например, только чтении или только письме), методика подачи материала должна быть дробной, это позволяет удержать внимание ребенка и не дать ему потерять концентрацию и отвлекаться во время урока. Более того, букварь в определенной степени учитывает современные методические требования, в том числе, требование личностно-ориентированного обучения.

Букварь содержит материалы воспитательного характера, где приоритетными задачами являются патриотизм, доброжелательность, вежливость, позитивное отношение к окружающим, духовно-нравственные принципы.

Как было сказано чуть выше, при желании и качественного пересмотра ряда отмеченных позиций в будущем можно продумать совершенствование букваря с учетом особенностей родного языка учащихся, психологических основ развития их речевой деятельности как основы межъязыкового и межкультурного общения.

Рекомендуется для очередного издания.

Негматов Садуллоджон Эргашевич

(подпись)

д. пед. наук, профессор, главный специалист
отдела педагогики и современного образования
Академии образования Таджикистана,
действительный член Международной
академии наук ВШ по гуманитарным дисциплинам

Подпись С.Э.Негматова заверяю:

Начальник кадра АТТ

(подпись, печать)

Саидова М.

03 мая 2023 г.

ТАҚРИЗ

**ба китоби дарсии «Асосҳои давлат ва ҳуқуқи Ҷумҳурии Тоҷикистон»
барои синфи 9 (муаллифон: М. Маҳмудзода, М. Раҳимзода, - Душанбе:
Маориф, 2023. - 336 сах.**

Китоби мазкур давоми китоби дарсии «Асосҳои давлат ва ҳуқуқ» барои синфи 8-и муассисаҳои таҳсилоти умумӣ буда, дар асоси талаботи барномаи таълим барои хонандагони синфи 9 таҳия шудааст. Маводи китоби номбурда имкон медиҳад, ки хонанда маълумоти ҳуқуқиро азҳуд намуда, заминаи дониши назариявии ҳудро доир ба соҳаҳои гуногуни ҳуқуқи даврони муосир васеъ кунад ва такмил диҳад.

Китоб бо дарназардошти муқаррароти қонунгузориҳои ҷорӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соҳаҳои гуногуни муносибатҳои ҷамъиятии кишвар ва бо истифода аз дастовардҳо ва таҳқиқоти муосири илми ҳуқуқ таҳия шудааст. Дар он оид ба соҳаҳои гуногуни ҳуқуқ, аз ҷумла, ҳуқуқи граҷданӣ, маъмурӣ, соҳибқорӣ, оилавӣ, меҳнатӣ, ҷиноятӣ, кишоварзӣ ва инчунин, доир ба таъмини қонуният ва тартиботи ҳуқуқӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ва мақомоти ҳифзи ҳуқуқ маълумот гирд оварда шудааст.

Китоби болозикр заминаи воқеиро барои омӯзиши муҳимтарин мафҳумҳо ва мазмуни қонунгузориҳои амалкунанда, ки ба таври мушаххас дар соҳаҳои алоҳидаи ҳуқуқ таҷассум ёфтаанд, бунёд месозад. Илова бар ин, маводи китоб ба таври муфассал омӯхтани мафҳумҳоро доир ба ҳуқуқу озодӣ, уҳдадорӣ ва тарзҳои ҳифзи ҳуқуқи инсон таъмин намуда, барои шаҳрвандон шароити мусоид фароҳам меорад, ки санадҳои меъёрии ҳуқуқии муайяншударо истифода баранд ва татбиқ намоянд.

Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, мухтарам Эмомалӣ Раҳмон дар Паёми худ ба Маҷлиси Олӣ аз 23 декабри соли 2022 дар ин хусус, аз ҷумла иброз доштанд: «...**Ҷавонони Тоҷикистони соҳибистиклол неруи созандаи Ватан буда, нақши онҳо дар тараққиёти ҳамаи соҳаҳои ҳаёти давлат ва ҷомеа бисёр арзишманд ва назаррас мебошад.**

Мо бо ҷавонони кишвари худ ифтихор дорем, зеро онҳо дар рушди давлат ва ободии Ватан фаъолона саҳм мегузоранд, марзу буми сарзамини аҷдодиро ҳимоя мекунанд, ватандӯсту ватанпараст, бонангу

номусанд ва ба халқу давлати Тоҷикистон содиқ мебошанд.

Бо дастгириву ғамхорӣ фаро гирифтани ҷавонон, ҳаллу фасли мушкилоти ҳаёти онҳо ва истифодаи дурусту оқилона аз ин захираи стратегии миллӣ ба хотири ободиву пешрафти Ватан ва таъмини амнияти суботи ҷомеа аз ҷумлаи масъалаҳои муҳимтарине мебошанд, ки таҳти таваҷҷуҳи хоссаи Ҳукумати мамлакат қарор доранд, зеро Тоҷикистон худ кишвари ҷавонон аст.»¹

Мақсади китоби дарсии мазкур аз маълумот додан оид ба масъалаҳои асосии соҳаҳои алоҳидаи ҳуқуқ, ки мо бо онҳо дар ҳаёти ҳаррӯза сару кор мегирем, иборат мебошад. Дар кучое, ки мо ҳаёт ба сар набарем ва фаъолият нанамоем, бо масъалаҳои ҳуқуқӣ рӯ ба рӯ мешавем.

Китоби «Асосҳои давлат ва ҳуқуқи Ҷумҳурии Тоҷикистон» барои синфи 9 аз 14 боб ва 1 фасл иборат мебошад, ки фасли китобро мавзӯи «Давлат ва ҳуқуқ» фаро мегирад.

Боби 1-уми китоб мавзӯҳои зеринро дар бар мегирад: ҳуқуқи граждани, мафҳуми ҳуқуқи шаҳрвандӣ, сарчашма ва принципҳои он, субъектҳои ҳуқуқи граждани, мафҳум, аломат ва навҳои шахси ҳуқуқӣ, ҳуқуқи моликият, мафҳум ва шакли аҳдҳо, шартнома ва навҳои он, ҳуқуқи уҳдадорихо, мафҳуми ҳуқуқи граждани, сарчашма ва принципҳои он.

Боби 2-юми он дар бораи ҳуқуқи соҳибкорӣ, мафҳум, сарчашмаҳо ва принциби ҳуқуқи соҳибкорӣ, субъектҳои ҳуқуқи соҳибкорӣ, мафҳум ва навҳои биржа, танзими давлатии фаъолияти соҳибкорӣ, катъи фаъолияти субъектҳои соҳибкорӣ, ҳифзи ҳуқуқи соҳибкорон маълумот медиҳад.

Боби 3-юм ба шарҳу тавзеҳи ҳуқуқи молиявӣ, предмет, принцип ва сарчашмаҳои ҳуқуқи молиявӣ, ҳуқуқи буҷетӣ бахшида шудааст.

Боби 4-уми китоб ба ҳуқуқи андоз, мафҳум, принцип ва сарчашмаҳои ҳуқуқи андоз, муносибатҳои ҳуқуқии андоз, ҷавобгарии андозсупорандагон барои вайрон кардани қонунгузори андоз ва ҳифзи ҳуқуқи онҳо бахшида шудааст.

Боби 5-уми китоб ба таҳлили мавзӯҳои ҳуқуқи оилавӣ, ҳуқуқи оилавӣ ва вазифаҳои он, Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба ҳифзи давлатии оила, ҳуқуқ ба ҳимояи модар ва кудак дар муносибатҳои оилавӣ, принципҳои ҳуқуқи оилавӣ, никоҳ: шартҳо ва тартиби бастании он, безътибории никоҳ ва қатъ гардидани никоҳ, ҳуқуқ ва уҳдадорихои шахсии ҳамсарон, ҳуқуқҳои молумулкии зану шавҳар, муносибатҳои ҳуқуқии шахсӣ ва молумулкии падару модар ва фарзандон, муносибатҳои ҳуқуқии молумулкии падару модар, фарзандон ва аъзои дигари оила, фарзандҳои бахшида шудааст.

Боби 6-ум дар бораи ҳуқуқи меҳнатӣ, мафҳум, принципҳо ва сарчашмаҳои ҳуқуқи меҳнатӣ, мафҳум ва намудҳои шартномаи меҳнатӣ, тартиби бастан ва

¹ Ниг.: Паёми Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ, Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон мухтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олӣ аз 23.12.2022 соли 2022/<http://president.tj>.

шаклҳои шартномаи меҳнатӣ, ба кори дигар гузаронидан ва намудҳои он, асосҳои катъ гардидани шартном (қарордод)-и меҳнатӣ, вақти корӣ ва навъҳои он, вақти дамгирӣ ва навъҳои он, имтиёзҳо барои ноболигон ва шахсоне, ки дар баробари кор таҳсил мекунад, интизоми меҳнат, муҳофизати меҳнат, муҳофизати меҳнати занон ва ҷавонон, музди кор маълумот пешниҳод кардааст.

Дар боби 7-уми китоб мавзӯҳои зерин баррасӣ шудаанд: предмет, метод, принципҳо ва сарчашмаҳои батанзимдарории он, танзими ҳуқуқи муносибатҳои иҷоравӣ, ҳоҷагии деҳқонӣ (фермерӣ), ҳоҷагии ёрирасони шахсӣ.

Боби 8-уми китобро мавзӯҳои шакли ҳуқуқи гумрукӣ, предмет ва сарчашмаҳои ҳуқуқи гумрукӣ, вазифа, салоҳият ва ҷавобгарии гумрукӣ дар бар гирифтааст.

Дар боби 9-уми китоб дар бораи ҳуқуқи маъмурӣ, вазифаҳо ва предмети ҳуқуқи маъмурӣ, субъектҳои (иштирокчиёни) ҳуқуқи маъмурӣ, шахсони воқеӣ ҳамчун субъектҳои ҳуқуқи маъмурӣ, мақомоти ҳокимияти иҷроия ҳамчун субъекти ҳуқуқи маъмурӣ, мақомоти худидоракунии шахрак ва деҳот (ҷамоат) ҳамчун субъекти ҳуқуқи маъмурӣ, хизматчиӣ давлатӣ субъектҳои ҳуқуқи маъмурӣ, иттиҳодияҳои ҷамъиятӣ ҳамчун субъекти ҳуқуқи маъмурӣ, ҳуқуқвайронкунии маъмурӣ ва ҷазои маъмурӣ маълумоти зарурӣ пешниҳод шудааст.

Боби 10-уми китоб шарҳи масъасаҳои марбут ба ҳуқуқи ҷиноятӣ, мафҳум, вазифа ва принципҳои ҳуқуқи ҷиноятӣ, тавсифи қонунгузории ҷиноятӣ, мафҳум ва нишонаҳои ҷиноят, ҷавобгарӣ барои шарикӣ дар ҷиноят, ҳолатҳое, ки ҷиноят будани кирдорро истисно мекунад, ҷазо: мақсад ва навъҳои он, ҷавобгарии ҷиноятӣ ноболигон, баъзе навъҳои ҷиноятҳо ва ҷавобгарӣ барои онҳоро фаро гирифтааст.

Боби 11-ум дар бораи таъмини қонуният ва тартиботи ҳуқуқӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, мафҳуми қонуният ва тартиботи ҳуқуқӣ, вазифаи мақомоти намояндагӣ ва иҷроия дар таъмини қонуният ва тартиботи ҳуқуқӣ, иштироки аҳли ҷомеа дар таъмини қонуният ва тартиботи ҳуқуқӣ маълумот медиҳад.

Боби 12-уми китоб оид ба мақомоти ҳифзи ҳуқуқ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, низоми судии Ҷумҳурии Тоҷикистон, вазифаҳо ва сохтори Вазорати адлияи Ҷумҳурии Тоҷикистон, мақомоти сабти асноди ҳолатҳои шахрвандӣ, Прокуратураи Ҷумҳурии Тоҷикистон, вазифа ва самтҳои асосии фаъолияти прокуратура, мақомоти таҳқиқ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, самтҳои фаъолият ва салоҳияти милитсия, агентии назорати давлатии молиявӣ ва мубориза бо коррупсия, мақомоти гумрук, мақомоти тафтишоти пешакӣ ва салоҳияту вазифаҳои он, адвокатура ва тарзу усулҳои фаъолияти он суҳан маълумот пешниҳод мекунад.

Боби 13-уми китоб дар бораи Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи танзими анъана ва ҷашну маросим дар Ҷумҳурии Тоҷикистон», зарурат ва

аҳаммияти қабули қонун, мафҳумҳое, ки дар қонун истифода шудаанд, танзими ҷашну маросими расмӣ ва оилавӣ, танзими хизматрасонӣ дар ҷашну маросим, ҷавобгарӣ барои вайрон кардани қонун маълумоти зарурӣ ва муфидро пешниҳод мекунад.

Боби 14-уми китоб ба тафсири Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи масъулияти падару модар дар таълиму тарбияи фарзанд», аҳаммият ва мақсади он, вазифа ва ҳуқуқҳои падару модар дар таълиму тарбияи фарзанд, уҳдадорихои падару модар дар таълиму тарбияи фарзанд, уҳдадорихои фарзанди болиғу қобили меҳнат дар нигоҳубин ва таъмини падару модар, уҳдадорихои омӯзгор, мақомоти давлатӣ, муассиса ва дигар ташкилотҳое, ки масъалаҳои вобаста ба таълиму тарбияи кудакро танзим мекунад, ҷавобгарӣ барои иҷро накардани уҳдадорихо дар таълиму тарбияи фарзанд бахшида шудааст.

Дар охири китоб саволҳои тестӣ оварда шудаанд, ки барои хонандаи китоб хеле муфид арзёбӣ мегардад.

Имрӯз, ки кишвари соҳибистиклоли мо пурра ба низоми таълими босалоҳият гузашта аст, мебояд дар навиштани китобҳои дарсӣ хусусиятҳои он ба назар гирифта шавад. Зеро омӯзишу таълими ҳар як фан ба ҷи гуна таълиф шудани китоби дарсӣ вобаста аст. Бо дарназардошти муносибати босалоҳият ба таълим таълиф шудани китоби дарсӣ ба рафти омӯзишу таълими фан таъсири амиқ гузошта, ба мақсади ниҳой, яъне азҳудкунии дониш ва истифодаи он дар ҳаёти ҳаррӯза оварда мерасонад.

Бояд қайд намуд, ки китоби мавзиди назар ба талаботи стандарти давлатӣ, «Консепсияи таҳияи китобҳои дарсӣ ва дастурҳои таълимию методӣ барои муассисаҳои таҳсилоти умумии Ҷумҳурии Тоҷикистон», ки бо қарори мушовараи Вазорати маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 28 августи соли 2021, №12/1 тасдиқ шудааст, ҷавобгӯ буда, моҳият, мазмун ва мундариҷаи китоби дарсӣ аз нуқтаи назари илмӣ мусаллаҳ мебошад. Инчунин, ба арзишҳои миллӣ ва соҳти давлатдорӣ ҷавобгӯ аст.

Интиҳоб ва ҷобачогузории маводи таълимӣ дар китоби дарсӣ бо назардошти роҳу усулҳои фаҳмо ва дастрас пешкаш гардида, тасаввуроти илми муосир ва фанни ҳуқуқро инъикос намудааст.

Дар айни замон дар китоб баъзе хатоҳои техникӣ ба мушоҳида расиданд (мисол: «дутарафа ҷудо мешаванд» дар сах. 16). Умедворем, ки ин гуна хатоҳо пеш аз ҷопи китоб ислоҳ мешаванд.

ХУЛОСА:

1. Китоби дарсии «Асосҳои давлат ва ҳуқуқи Ҷумҳурии Тоҷикистон» барои синфи 9, ки бо таъя ба омӯзиш, дарки мазмун ва муҳтавои дастовардҳои муосири илми педагогикаю психология, мактабшиносӣ ва усулҳои гуногуни идоракунии бо дарназардошти ислоҳоти соҳа, аз ҷумла

татбиқи муносибати босалоҳият ба таълим, рушди маҳорати касбӣ таҳия гардидаст, амри зарур ва муҳим шуморида мешавад.

2. Китоби мазкур пас аз ислоҳи баъзе хатоҳои грамматикӣ, услуби ҷумлабандӣ, саҳви техникӣ (компютерӣ) ва таҳрири матни он барои ҷоп ва истифода тавсия дода мешавад.

Назиров Назир,

(имзо)

н.и. сиёсатшиносӣ, мудирӣ шуъбаи фанҳои гуманитарӣ,
ҷомеашиносӣ ва бознигариву тақмили стандарт,
барномаҳои таълимию китобҳои дарсии ПРМ АТТ

Имзои Н. Назировро тасдиқ мекунам:

мудирӣ шуъбаи кадрҳо

ва коргузори ПРМ АТТ

(имзо, муҳр)

Х. Ҳакимова

(таърихи рӯз)

ТАҚРИЗ

ба дарсҳои видеоӣ-таълимӣ аз фанни «Алгебра» барои синфи 10-уми муассисаҳои таҳсилоти умумии Ҷумҳурии Тоҷикистон (40 адад дарс бо забони тоҷикӣ)

Мавод барои таҳлил ва тақриз аз Маркази ҷумҳуриявии технологияи информатсионӣ ва коммуникатсия дар шакли 2 фита (диск)-и видеоӣ, ки аз 40 дарс иборат аст, пешниҳод шудааст. Фитаҳо аз ду қисм: қисми аввал аз навори дарсҳои 1-22 ва қисми дуюм аз навори дарсҳои 23-40 иборатанд.

Дарсҳои видеоӣ мазкур дар асоси китоби дарсии «Алгебра» барои синфи 10-уми муассисаҳои таҳсилоти умумӣ (муаллифон Р.Пиров ва Н.Усмонов), ки соли 2018 нашр шудааст, таҳия шуда, асосан, бо барномаи ҷорӣ фанни «Алгебра» (Барномаи таълими фанни математика барои синфҳои 5-11-уми муассисаҳои таҳсилоти умумӣ. – Душанбе, с.2018. –112 саҳ.) мувофиқ мебошад. Маводи мазкур барои омӯзгорони муассисаҳои таҳсилоти умумии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои таълими фосолавӣ ҳамчун маводи таълимию мултимедиявӣ таҳия ва пешниҳод гардидааст.

Дар ҷараёни таҳлили фитаҳо интихобан 22 дарс, аз ҷумла дарсҳои 1, 2, 4, 7, 10, 12, 14, 15, 20, 21, 24, 27, 30, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39 ва 40-ум пурра таҳлил шуданд. Таҳлили дарсҳои видеоӣ нишон медиҳад, ки сохтори дарсҳои сабтшуда, асосан, аз рӯйи як сценария таҳия ва наворгирӣ шудаанд, яъне дар шакли баёни шифоҳии қисмати асосии мавзӯ аз тарафи омӯзгор, эълони номи боб, параграф ва номи мавзӯи дарс, муҳтавои асосии мавзӯ бо намоиши

таърифу хосиятҳо ва формулаҳои асосӣ, мустаҳкам намудани мавзуи дарс бо ҳалли бевоситаи мисолу масъалаҳо ва муодилаҳои гуногунмавзуи тригонометрӣ, дараҷагӣ, ирратсионалӣ, намоиши ҳалли мисолҳои амалӣ оид ба сохтани амалии графики функсияҳои тригонометрӣ ($y=\sin x$, $y=\cos x$, $y=\operatorname{tg} x$, $y=\operatorname{ctg} x$) ва иҷрои табдилдиҳиҳои айниятии гуногун, ҳалли муодила ва нобаробарии содаи ($\sin x > a$, $\cos x > a$, $\operatorname{tg} x > a$, $\operatorname{ctg} x > a$, $\sin x < a$, $\cos x < a$, $\operatorname{tg} x < a$, $\operatorname{ctg} x < a$, $\sin x \geq a$, $\cos x \leq a$, $\operatorname{tg} x \leq a$, $\operatorname{ctg} x \geq a$ тригонометрӣ ва шаклҳои дигари онҳо) оварда шуда, ҳалли муодилаҳои тригонометрӣ ва системаи онҳо дар тахтаи электронӣ бо тарзи визуалӣ намоиш дода шудаанд.

Тарзи шифоҳии баёни мавзӯ, истифодаи мафҳумҳо, намоиши усулҳои ҳалли мисолу масъалаҳо бо тарзи сода, оммафаҳм оварда шуда, сабти дарсҳо дар фитаҳо дар шакли аудиовизуалӣ инъикос ёфтаанд. Мавзуи дарс вобаста ба барномаи таълими фан интихоб шуда, мақсадҳо мушаххас, иҷрошаванда ва асосан, аз рӯйи вақти муайян иҷро шудаанд.

Маводи дарс аз рӯйи усули аз сода ба мураккаб интихоб гардида, пайдарпайии мавзуи дарс ба барномаи ҷорӣ фан мувофиқ мебошад. Тарзи баёни мавзуи дарсҳо аз тарафи омӯзгор бо нутқи бурро, равшан, амиқ ва мувофиқ ба синну соли хонанда, равон, фаҳмо, илман асоснок ва дастрас садо медиҳад. Пеш аз баёни мавзӯ дар ҳар як дарс аз ҷониби омӯзгор мақсадҳои он баён ва шарҳ дода мешавад. Мазмуни дарс бо усули фаҳмо бо назардошти хусусиятҳои фан аз тарафи омӯзгор пешниҳод мешавад. Таҳлил собит кард, ки дар дарсҳо алоқамандии мавзӯ бо мавзӯҳои дигар ва бо фанҳои дигар мушоҳида мешавад. Дар сабтҳо омӯзгор ҳамчун ровӣ баромад мекунад. Дар сабти овардашуда ҳалли мисолу масъалаҳо дар лавҳаи электронӣ аз ҷониби омӯзгор бо қаламҳои гуногунранг бевосита бо шарҳҳо иҷро карда шудааст. Пас аз анҷоми ҳар як дарс ва шарҳи пешниҳодшуда, барои иҷрои мустақилона барои хонандагон супоришҳо ба намоиш пешниҳод шудааст.

Таҳлили ҳамачонибаи дарсҳои видеоӣ собит намуд, ки дар баробари чиҳатҳои мусбӣ маводи омодашуда, дар баъзеи онҳо **камбудихои** начандон дағали имлоӣ ва техникӣ аз ҷумла, нодуруст талаффуз шудани ибораҳо ва носоҳеҳ садо додани баъзе мафҳумҳо, ғалат навиштани баъзе аз ишора ва элементҳои математикӣ ва ғайра низ дида мешаванд, ки ислоҳи онҳо имкопазир буда, барои дар оянда боз ҳам соҳеҳ ва мукамалтар гардидани истифодаи мавод мусоидат мекунад. Қариб дар ҳамаи дарсҳои таҳлилшуда камбудихои ислоҳшавандаи техникӣ ҷой дорад. Аз ҷумла:

1. Таҳлили дарси 1-ум нишон медиҳад, ки омӯзгор бо талаботи барномаи таълими фан хуб шинос нест ва дарсро бевосита аз баёни мавзуи нав оғоз мекунад. Аммо, мутобиқи барномаи таълими фанни Алгебраи синфи 10-ум (Барномаи таълими фанни математика барои синфҳои 5-11-уми муассисаҳои таҳсилоти умумӣ. Душанбе, 2018.–112 с.) дарси аввали синфи 10-ум бояд аз

такрори таъриф ва формулаҳои асосии курси алгебраи синфи 9-ум оғоз меёфт. Вале, хангоми сабти дарс, ин нукта ба эътибор гирифта нашудааст.

2. Дар ҳамаи ғитаҳо муоширати омӯзгор дар оғози дарс, яъне «Салом» –и омӯзгор чандон пурра, равшан ва возеҳ садо намедихад.

3. Таҳлилҳо нишон медиҳанд, ки дар ғитаҳо мавзӯҳои асосии ду боби барномаи амалкунандаи ғанни математикаи муассисаҳои таҳсилоти умумии Ҷумҳурии Тоҷикистон (Барномаи таълими ғанни математика барои синфҳои 5-11-уми муассисаҳои таҳсилоти умумӣ. Душанбе, 2018. – с.112.) «Ҳосила» ва «Табқи ҳосила» дарёфт нашудаанд, ки ин ҳолат боиси пурра омода нашудани дарсҳои видеоӣ аз рӯи мавзӯҳои барномаи синфи 10-ум ҳисобида мешавад.

4. Лавҳаҳои дар қисми асосии дарсҳо намоишдодашуда, қисмати назариявии мавзӯҳоро инъикос намуда, аз таърифу қоида ва формулаҳои асосӣ иборат мебошанд. Вале, таҳлил нишон медиҳад, ки қисмати зиёди онҳо сифатан беҳтар буданро тақозо менамояд, зеро аксарияти онҳо аз китоб нусхабардорӣ шуда, дар лавҳа равшан инъикос намегарданд, дар баробари ин, дар онҳо ғалатҳои имлоӣ, ғалат навиштани элементҳои математикӣ, аз ҷумла, нодуруст навиштани ҳарфҳои хурди латинии a ва x дар шакли a ва x ҷой дорад.

5. Хангоми таҳлили мавод ҳолатҳои нодуруст баён кардан ва ғалат навиштан, ғалат садо додан ва ғалат маънидод кардани баъзе мафҳумҳо ва қоидаҳо ба назар мерасанд, аз ҷумла: тарзи навишти нодурусти тарҳшавандаи косинус ва нодуруст садо додани амали тарҳи ифодаҳои якхелаи аломаташон гуногун ҳамчун амали ихтисор дар ифодаи тарҳи косинусҳо (дар дарси 4-ум мисоли 1) инчунин, хангоми тарҳи косинусҳо садо додани «минус мекунем» ба ғӯш мерасад (мисоли 2).

6. Дар баёни мавзӯи асосии дарси 10-ум – «Таърифи синуси адади x » (лаҳзаи вақти 1,31-и дарси 10-ум) лавҳаи дарсҳои 10,12,14,15 ғалат навиштани ибораҳо, масалан, «хосиятҳо» ва «онн» ва дар лавҳаи Б) навишти хато дар шакли $\frac{+}{2}k\pi$ ва оварда нашудани соҳаи муайянии яке аз функсияҳо, функсияи $\text{ctg } x$ ҷой дорад.

7. Дар сабти дарси 12 (дав. 20 д. 43 с.) камбудии зиёд ба назар мерасанд, аз ҷумла: ғалат навиштани ибораҳо, масалан, «хосиятҳо» ва «онн, нодуруст навиштани ҳарфи хурди латинии x дар шакли x ҷой дорад (чунин ғалатҳо дар дарсҳои 14, 15, 27, 34, 35, 36, 37, 38, 40 низ ҷой дорад). Дар лавҳа хангоми навиштани хосияти функсияи $\sin x$ иборати хатои «осиятҳо» омадааст ва дар бораи яке аз хосияти функсия, ки тоқ будани он аст, ки чизе гуфта нашудааст. Дар гуфтори омӯзгор садо додани ибораҳои лаҳҷавӣ («имрӯзина») ба мушоҳида мерасад. Дар хосияти сеюм ҳамин ҷо, сифрҳо решаи кадом муодила аст, аз тарафи омӯзгор дуруст фаҳмонида нашуд. Ҳамин ҷо, аз тарафи омӯзгор ишора ба он, ки «ҳоло хонандагон графикаи функсияи $y = \sin x$ -ро дар тахтаи электронӣ мекунанд» садо медиҳад, аммо худ график дар лавҳа пайдо намегардад. Графикаи функсияҳои $y = 2\sin x$ ва $y = -2\sin x$, ки онҳоро омӯзгор месозад, чандон

сахеҳ нест. Аз ҷониби омӯзгор талаффузи нодурусти номи графикаи функцияи $y=\sin x$, ки «синусоида» аст, дар шакли нодуруст «графикаи синусоида» садо медиҳад.

8. Дар ҳамаи ҳолатҳои ба маҷмуи ададҳои бутун тааллуқ доштани адади n нодуруст садо медиҳад, яъне дар шакли « n ба адади z таллуқ дорад» садо дода, сабт мегардад, ки ин ғалат аст, зеро ин ҷо ва дар ҳамаи дарсҳои бо ҳарфи калони латинии Z маҷмуи ададҳои бутун ифода мешавад. Ҳамин ҳолат дар ҳамаи дарсҳои пешниҳодшуда ҷой дорад. Дар ҳолатҳои зиёд тарзи ғалат навиштани ҳарфи юнонии « π » (пи) ба назар мерасад (мисоли 3, дарси 14-ум, дарсҳои 20, 24).

9. Дар лифофаи фитаҳо нодуруст навиштани номгӯи дарсҳои ҷой дорад, аз ҷумла ҳарфҳои хурди латинии a ва x дар шакли α ва x (дарсҳои 23-25 ва номи мавзӯи дарси 36-ум) омадааст.

10. Мушоҳидаи фитаи дарсҳои собит менамояд, ки давомнокии вақти сабти онҳо барои мавзӯҳо кофӣ нест, зеро давомнокии дарси 1-ум 12 дақиқаю 26 сония, дарси 2-ум 19 дақиқаю 17 сония, дарси 4-ум 18 дақиқаю 31 сония, дарси 7-ум 12 дақиқаю 34 сония, дарси 12-ум 20 дақ. 43 сония, дарси 14-ум 16 дақ. 43 сония, дарси 20-ум 21 дақ. 10 сония, дарси 21-ум 16 дақ. 38 сония, дарси 24-ум 23 дақ. 04 сония, дарси 27-ум 21 дақ. 56 сония, дарси 30-ум 18 дақ. 45 сония, дарси 33-ум 17 дақ. 56 сония, дарси 34-ум 16 дақ. 33 сония (боз 7 сонияи дигар чизе намоиш дода намешавад), дарси 35-ум 16 дақ. 54 сония, дарси 36-ум 17 дақ. 56 сония, дарси 37-ум 17 дақ. 56 сония, дарси 38-ум 16 дақ. 16 сония, дарси 39-ум 13 дақ. 13 сония ва дарси 40-ум 15 дақиқаю 42 сония давом ёфта, мавзӯҳоро пурра инъикос карда наметавонад.

11. Аз ҷониби омӯзгор талаффузи нодурусти баъзе мафҳум ва хосиятҳои ҷой дорад, масалан, ба ҷои «графикаи функцияи $y=\tan x$ » ибораи «графикаи x (икс)» садо медиҳад. Ҳангоми сохтани графикаи функцияи $y=-\tan x$ (дарси 14 мисоли 1) омӯзгор бо заҳмати зиёд онро носаҳеҳ месозад. Ин ҷо, омӯзгор ҳангоми дар як ҳамвории координатӣ сохтани графикаи функцияҳои $y=\tan 2x$ ва $y=-\tan x$ вақти зиёд сарф карда, тақрибан графикаи функцияи $y=\tan x$ -ро месозад. Омӯзгор дар ин ҳолат мебоист, ки аз графикаи тайёри функцияи $y=\tan x$ истифода намояд (дарси 14).

12. Дар баёни қисмати асосии мавзӯ, аз тарафи омӯзгор он ҳамчун ҳалли муодилаи содаи тригонометрии $\cos x=a$ он ҳамчун муодилаи $\cos x=\alpha$ таъриф дода мешавад, вале дар идома ҳолатҳои $|\alpha| > 1$ ва $|\alpha| \leq 1$ баррасӣ шуда, муодила ба намуди $\cos x=\alpha$ табдил меёбад! Чаро? Ва дар решаи умумии муодила низ ба ҷойи аргументи адади a кунҷи α нишон дода мешавад. Ҳангоми ҳалли мисолҳои 1 (б) ва 3-юм дар навишти ҳал ин хато ба назар мерасад. Инчунин, дар мисоли 2-юм аз тарафи омӯзгор қоидаи маъмули математикӣ, яъне «дар қадом ҳолат ҳосили зарби ду ифода ба нол баробар мешавад» ёдрас нашуда, зарбшавандаҳои дохили қавс якбора ба нол баробар карда шуданд (дарси 20).

13. Дар матни баъзе лавҳаҳои намоишдодашуда хатоҳои имлоӣ ва илмӣ низ ба назар мерасанд. Баъзан дар суханронии омӯзгор саросемагӣ, мондашавӣ эҳсос мегардад ва ноустувор ҳарфзанӣ низ ҳис мешавад. Номи фан низ аз тарафи омӯзгор «Алгебра ва ибтидои анализ» садо медиҳад, ки ин ҳам ғалат аст (масалан, дар дарсҳои 27, 33, 34, 35, 37).

14. Дар номи мавзуи дарс хатои имлоӣ ҷой дорад, дар лавҳаи намоиши таърифи дараҷа иборати ғалат «Дараҷаи дар шакли «дараҷа» омадааст. Дар талаффузи хосиятҳои ифодаҳои дараҷагӣ омӯзгор ба хато роҳ дода, онҳоро ҳамчун ҳосили зарби ифодаҳои дараҷагии a^m ва a^n не, балки дар шакли ҳамзарбҳои « am » ва « an » маънидод менамояд (Дарси 37-ум, формулаҳои 1,2).

15. Омӯзгор ба баъзе камбудииҳои методӣ роҳ медиҳад, зеро ба хонандагон мақсади аслии такрор омӯзиши ҳамин мавзӯҳо баён намешавад, ҳол онки хосиятҳои ифодаҳои дараҷагӣ дар синфҳои 7 ва 8-ум омӯхта шудаанд. Онҳо дар боби V-и барномаи таълими синфи 9-ум низ омӯхта шудаанд, вале дар дарси аввали видеоӣ онҳо такрор нашудаанд. Ғайр аз ин, дар навишти супориши вазифаи хонагӣ мисоли 1(г), лаҳзаи 2,22) нишондиҳандаи дараҷа, дар навишти мисоли 2 қавс бо ишораи реша ва бо адади 3 часпидааст ва дар лавҳаи кори мустақилона низ боз ғалати имлоӣ ба назар мерасад (дарси 37).

16. Дар навишти шартӣ мисоли 2 ғалат ҷой дорад, дар намоиши лавҳаи таърифи дараҷа ҳарфи латинии a дар шакли a тасвир ёфтааст (Дарси 38).

17. Навишти номи дарс дар лавҳа бо хатои имлоӣ «иратсионалӣ» намоиш дода мешавад. Дар лавҳаи баёни мавзӯ мафҳуми «адади ирратсионалӣ» возеҳ оварда нашудааст. Хуб мебуд, хангоми баёни мавзӯ омӯзгор аз ифода (формула)-ҳои хосиятҳои дараҷаи нишондиҳандашон ратсионалӣ ва ирратсионалӣ истифода намуда, мавзӯро баён мекард.

Омӯзгор хангоми муқоисаи ададҳо (мисоли 3) ба ҷойи иборати «ва» аломати -ро истифода кардааст, ки он дар муассисаҳои таҳсилоти умумӣ амалан қабул нашудааст (дарси 40).

Лозим ба ёдоварӣ аст, ки натиҷаи таҳлили қариб 20 дарси видеоӣ, дар дигар дарсҳо низ ҷой доштани камбудииҳои монанд ба камбудииҳои дар боло зикргардидаро собит месозад. Аз ин рӯ, онҳоро барои омода кардани тақриз ва баровардани хулосаи лозима асос ҳисоб кардан мумкин аст.

Ҷиҳати таълимии пешниҳодшудаи фанни «Алгебра» барои синфҳои 10-уми муассисаҳои таҳсилоти умумӣ нишон медиҳад, ки иқдоми пешгирифтаи кормандони Маркази ҷумҳуриявии технологияи информатсионӣ ва коммуникатсия дар ҷодаи омода намудани ҷунин дарсҳои видеоӣ қобили таҳсин ва дастгирӣ мебошад. Зеро ҷунин мавод дар пешбурди соҳа барои боз ҳам сермазмун ва баланд бардоштани сифати таълим мусоидат намуда, барои инкишофи дониши хонандагони муассисаҳои таҳсилоти умумӣ, бо донишҳои назариявӣ ва амалӣ мусаллаҳ гардонидани онҳо, иҷрои талаботи стандарти

таълими фан ва барномаи таълими математика аҳаммияти муҳимро пайдо мекунад.

Гузашта аз ин, фитаҳои таълимии пешниҳодшуда аз фанни «Алгебра» барои синфҳои 10-уми муассисаҳои таҳсилоти умумӣ дар татбиқи амалии «Бистсолаи омӯзиш ва рушди фанҳои табиатшиносӣ, дақиқ ва риёзӣ дар соҳаи илму маориф» эълон намудани солҳои 2020-2040» (қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30 июли соли 2020, № 427) воситаи хуби методию амалии соҳа ба ҳисоб рафта, дар пешбурди таълими фосолагӣ, таълими хонагӣ, васоил барои омӯзгорон, махсусан, омӯзгорони ҷавони муассисаҳои таҳсилоти умумӣ, хонандагон, докталабони муассисаҳои олии ва миёнаи касбӣ (ҳангоми такрори маводи омӯхташудаи зинаи таҳсил), таҷрибаомӯзон, шавқмандони фан, падару модарон ва дигар мутахассисони соҳа ба таври гуногун ва фаровон истифода карда метавонанд.

Афзудани шумораи чунин маводи илмӣ-методӣ хазинаи Марказҳои технологияи информатсионӣ ва коммуникатсияи назди раёсату шӯъбаҳои маорифи вилоятҳо, шаҳру ноҳияҳои ҷумҳуриро дар самти дастгирӣ ва таъмини омӯзгорони муассисаҳои таҳсилоти умумӣ бо маводи видеоӣ ғанӣ мегардонад.

Ҳамзамон, барои таҳиягарон ва омӯзгорон оид ба худи сабти дарс **пешниҳодоти** зеринро баён менамоем, ки ба эътибор гирифтани онҳо ба боз ҳам мукамалтар гардидани маводи мазкур мусоидат менамояд. Аз ҷумла:

1. Ҳангоми таҳияи сценарияи дарс ду ҳуҷҷати асосӣ—Стандарт ва барномаи таълими фанни математика барои синфҳои 5-11-уми муассисаҳои таҳсилоти умумӣ (Душанбе, с.2018.—112 сах.) ба эътибор гирифта шавад. Ғайр аз ин, ба эътибор гирифта шудани хусусиятҳои синнусоли ва равонии хонандагон аз аҳаммият холи намебошад;

2. Дизайн, яъне ороиши лавҳаҳои асосии дарсҳо, махсусан, лавҳаҳои, ки дар онҳо таърифу қоидаҳои асосии мавзӯҳо инъикос мегарданд, таҷдиди назар карда шаванд, (масалан, дастнависҳои омӯзгор, графикаи функсияҳои тригонометрӣ, тарзи дуруст навиштани ҳарфҳои лотинӣ ва ғайра);

3. Маълум аст, ки баъзе аз мавзӯҳои барномаи таълими фанни «Алгебра»-и синфи 10-ум ҳаҷман калон аст ва дар ин ҳел вақти кӯтоҳ ба пуррагӣ баён ва ҳаллу фасл намудани онҳо имконпазир нест. Бар замми ин, на ҳар омӯзгори ҷавон аз ӯҳдаи он баромада метавонад. Аз ин лиҳоз, ҳангоми таҳияи сценарияи дарсҳои видеоӣ давомнокии онҳоро бо назардошти пешниҳодоти қабулшуда, ки то 21 дақиқа (баёни мавзӯ—1 дақ., баёни мақсадҳои дарс—2 дақ., (фаъолияти асосӣ—13 дақ., шарҳи воситаҳои ҷамъбасти дарс — то 5 дақиқа)-ро дар бар мегирад, бо назардошти барномаи таълими фан ва қисматҳои асосии баёни мавзӯҳо, махсусан, мавзӯҳои асосӣ бознигарӣ кардан мумкин аст;

4. Таҳия ва илова намудани дарсҳои видеоии мавзӯҳои ду боби барномаи ҷорӣи фанни «Алгебра» -и синфи 10-уми муассисаҳои таҳсилоти умумиро ба фитаҳо зарур меҳисобем;

5. Барои боз ҳам қулай шудани истифодаи фитаҳо, хуб мебуд, агар давомнокии ҳар кадоми онҳо дар пешвараки муқоваи фита сабт мегардид.

ХУЛОСА

1. Бо назардошти он ки дар маводи фитаҳои таълимии пешниҳодшудаи дарсҳои фанни «Алгебра» барои синфҳои 10-уми муассисаҳои таҳсилоти умумӣ камбудиҳои зиёди илмӣ-методӣ, ғалатҳои имлоӣ ва тарзи нодурусти навишти элементҳои математикӣ ошкор гардидаанд, чунин шакли онҳо ғайри қобили қабул ҳисобида мешавад.

2. Маводи видеоӣ-таълимӣ аз фанни «Алгебра» барои синфи 10-уми муассисаҳои таҳсилоти умумии Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки аз Маркази ҷумҳуриявии технологияи информатсионӣ ва коммуникатсия дар шакли 2 фита (диск) пешниҳод гардидааст, бо назардошти камбудӣ ва пешниҳодҳои дар боло зикргардида ба таҷдиди назари ҷиддии мутахассисон ниёз дорад.

3. Фитаҳои таълимии дарсҳои фанни «Алгебра» барои синфи 10-уми муассисаҳои таҳсилоти умумӣ танҳо пас аз ба эътибор гирифта шудан ва ислоҳи камбудиҳои дар боло зикргардида барои истифода иҷозат дода шавад.

Буриев Бахтиёр,

(имзо)

ходими пешбари илмӣ шӯъбаи омӯзиши стандарт,
нақшаю барномаи таълим ва китобҳои дарсии ПРМ АТТ

Имзои Б.Буриевро тасдиқ менамоям

мудирӣ шӯъбаи кадрҳои Пажӯҳишгоҳи рушди маориф
ба номи Абдурахмони Ҷомии Академияи

таҳсилоти Тоҷикистон

(имзо, муҳр)

Ҳакимова Х.С.

20.04.2022

ТАҚРИЗ

ба мусаввадаи китоби дарсии Санъат ва меҳнат барои синфи 4-уми таълимашон бо забони ўзбекии муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии Ҷумҳурии Тоҷикистон

(муаллифон Б. Бойназаров, М. Довудова, Д. Ҳалимзода, Г. Ражабалиева. – Душанбе: «Маориф», 2020. – Нашри сеюм, – 96 саҳифа).

Мусаввада тарҷумаи китоби ҷории фанни «Санъат ва меҳнат» барои синфи 4-уми таълимашон бо забони тоҷикии муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии Ҷумҳурии Тоҷикистон (муаллифон Б. Бойназаров, М. Довудова, Д.

Ҳалимзода, Г. Ражабалиева) буда, аз ҷониби Азимова Ф. ба забони ўзбекӣ тарҷума шудааст. Бинобар ин зимни таҳлили мусаввада китоби ҷорӣ номбурда ба асос гирифта шуд.

Мутарҷим барои тарҷумаи китоб меҳнат ва кўшишҳои зиёд харҷ намудааст. Мусаввада саҳифабандӣ шудааст, ҳуруф (шрифт)-и интихобшудаи он ба синну соли хонанда мутобиқ аст, инчунин, маводи ҳар як дарсӣ бо расм ва манзараҳои шавқовар ва гуногунранг оро дода шуааст.

Таҳлили мусаввадаи мазкур нишон дод, ки дар баробари муваффақиятҳо дар тарҷумаи матнҳо аз ҷониби тарҷумон камбудихои ҷопӣ, саҳви компютерӣ, ҷумлабандихои нодуруст, ғалатҳои имлоӣ ва мантиқӣ роҳ дода шудаанд ва инчунин, дар баъзе саҳифаҳо роҳ ёфтани ибораҳо бо забони русӣ низ ба мушоҳида мерасад.

Ба ҷанде аз онҳо ишора мекунем:

1. Калимаи «*Республикаси*» дар саҳ.1 партофта шудааст. Дар ҷадвали истифодабарии иҷрорагии китоб хатоҳои имлоӣ ҷой дорад (саҳ.2).

2. Баъзе саҳифаҳо дар байни сатр калимаҳо беасос ба ҳиссаҳо ҷудо шудаанд: масалан: «*тўплаша-миз*», «*қуш-ларнинг*», саҳ.3, «*таро-ват*», «*чиз-маларингизда*» саҳ.6, «*му-вофиқ*» саҳ. 7, «*ма-ҳаллангиз*» саҳ. 9, «*ранг-лар*» ва «*чизма-нгизда*» саҳ. 15, «*ту-гатгач*», «*ҳунар-манд*» ва «*вазифа-ларни*» саҳ.18, «*иҷодкорлик-ни*» саҳ.19 ва ғайра. Ҷунин ғалатҳоро дар саҳифаҳои дигар низ дидан мумкин аст.

3. Дар саҳ.10 расми дарси 8- «*Қорҳои ороишӣ. Ангораи сўзанӣ*» ба аввали саҳифаи 10 ба мавзуи «*Соҳтани асбоби таълимии сарсутун (абак)-и забон*» нодуруст ҷой дода шудааст. Тарҷумаи мавзуи ҳамин дарс низ саҳеҳ нест, он дар шакли «*Тил қутичаси-(Абак)-и таълимий асбобини яшаш*» тарҷума шудааст.

4. Дар саҳифаи 17 номи рассом Қарорӣ Зокиров «*Қаро Зокиров*», номи шаҳри Санкт-Петербург дар шакли «*Петербург*» навишта шуда, дар саҳ.18 расми хираи ноаён оварда шудааст. Дар саҳ. 19 ибораҳои нодуруст ва нофаҳмо тарҷумашуда ҷой ёфтааст, масалан: «*стрела*» ҳамчун «*камон*» омадаст ва калимаи «*мил*» низ ба хонанда нофаҳмо аст! Баъди вергул калимаҳо часпида омадааст. Дар тарҷумаи ҷумлаҳо норавонии калимаҳо дида мешавад, ки ба хонанда нофаҳмо аст, аз ҷумла сатри дуюми абзатси якум: «*Расмни ингичка чизиқлар билан бошланг, натижада ашённинг умумий тахминий шакли тасвири аниқ кўринсин.*» (Шакли дурусташ «*Расмни ингичка чизиқлар билан бошланг, натижада ашё умумий шаклининг тасвири аниқ кўринсин.*» саҳ. 20).

5. Дар саҳифаҳои 27-28 (дарси 23) хатои имлоӣ, нодуруст гузоштани тартиби рақами расм ва номувофиқ омадани маводи дарси 24 дида мешавад. Ҷунин ғалатҳо дар саҳифаҳои 29 ва 30 низ ҷой доранд.

6. Дарси 25 бе ягон расм оварда шудааст, расмҳои 1, 2 ва 3, ки дар саҳифаи 31 ҷой дода шудаанд, ба дарси 25 дахл доранд, на ба дарси 26-27.

7. Дар саҳифаҳои 31-33, боз ҳамон дарси 26-27 такрор оварда шудааст.

8. Дар саҳифаҳои 38 ва 39 (дарси 31) матни русӣ ҷой дорад, расми 2 аз саҳифаи 39 ба дарси 31 дахл дорад.

9. Ба мавзуи дарси 57 «Сабзавот тасвири» ягон расм ё тасвири сабзавот оварда нашудааст (сах. 56).

10. Нодуруст ҷойгир шудани суратҳо дар саҳифаҳои 59-62 дида мешавад. Расмҳои 1 ва 2-и мавзуи дарси 64 ба мавзуи дарсҳои 65-66 ҷойгир карда шудаанд.

11. Дар саҳифаҳои мусаввада ибораҳои тарҷуманашуда ҷой дорад: масалан: «Рисунок-1» дар сах.4, «Рисунок-2» сах.5, «Рисунок-35» сах.18, «Рисунок-49» сах.22, «Рисунок-50», сах.23, «Рисунок- 4,5» сах.49, «Рисунок-124» дар саҳифаи 57.

12. Дар саҳифаҳои 72-93 қисме аз расму аксҳо нодуруст ҷойгир шуда, номувофиқ омадани расмҳо, бе ном гузоштани расмҳо ва ба мавзӯҳо мувофиқ наомадани онҳо мушоҳида мешавад.

13. Сифати коғази муқоваи мусаввада ва маводи он низ ба ислоҳи ҷиддӣ ниёз дорад.

Таҳлили гузаронидашуда ва ошкор шудани камбудихои ҷиддӣ дар тарҷума ва таҳияи маводди мусаввада тақозо менамояд, ки мутарҷим барои ба намуди мукамал овардани он бояд ҷораҳои таъхирнопазири ислоҳи камбудихоро андешида, ҳамзамон ба пешниҳоду таклифҳо розӣ шуда, баҳри беҳбуд бахшидан ба сифати омодашавии китоб кӯшиш намояд. Бинобар ин, баъзе пешниҳодотро баён менамоям, ки он баҳри беҳтару хубтар гардидани сифати мусаввадаи китоби дарсӣ дар оянда мусоидат хоҳад кард.

Пешниҳодҳо:

1. Мусаввадаи мазкур ба коркарди иловагӣ, ислоҳи ғалатҳои тарҷумавӣ, ҷумлабандии забонӣ ва имлоӣ, ислоҳи камбудихои ҷопӣ-компютерӣ, дигаргуниҳо ба сифати аксу расмҳо, ҷобачокунии расму мавод, ороиш ва дизайни муосир, инчунин ворид намудани иловаҳои муосир ва тағйиротҳо ниёз дорад.

2. Ибораи «Тоҷикистон Ҷумҳурияти» дар матбуоти расмии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар шакли «Тоҷикистон Республикаси» истифода мешавад, бинобар ин, дар мусаввада низ ин ҳол ба эътибор гирифта шавад (сах.1 ва 84).

3. Барои дуруст сарфаҳм рафтани ва аз худ намудани маънои ибораю калимаҳо барои хонандагон дар саҳифаҳои мусаввада шарҳи калимаҳои душворфаҳм ворид карда шавад.

4. Сифати коғаз ва дизайни ороиши муқоваи мусаввадаи китоби дарсӣ низ бояд беҳтар интихоб шавад.

5. Дар саҳифаҳои тарҷумашудаи мусаввада ибора ва ҷумлаҳои ба синну соли хонандаи синфи ибтидоӣ мувофиқнабуда оварда шудааст. Бинобар ин, мутарҷим ҳангоми ислоҳи мусаввада ба синну соли хонанда ва забони адабӣ ва тозагии он аҳаммияти бештар равона намояд.

Хулоса

1. Сатҳу сифати тарҷума ва таҳияи мусаввадаи китоби тарҷумашудаи дарсии «**Санъат ва меҳнат**» барои хонандагони синфҳои 4-уми таълимашон бо забони ўзбекии муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии Ҷумҳурии Тоҷикистон (рамз **16-01, 96** сах.) ба талаботҳои, ки дар таъкидҳои навбатии Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ - Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар Паёмашон рӯзи 26 январи соли қорӣ ироа гардидааст (оид ба сатҳу сифати таҳияи китобҳои дарсӣ барои ақаллиятҳои миллии ҷумҳурӣ) ҷавобгӯ набуда, барои коркард баргардонида мешавад.

2. Мусаввадаи китоби тарҷумашудаи дарсии «**Санъат ва меҳнат**» барои хонандагони синфҳои 4-уми таълимашон бо забони ўзбекии муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии Ҷумҳурии Тоҷикистон (рамз 16-01, 96 сах. тарҷумон Азимова Ф.) ба ислоҳи забонӣ ниёз дорад ва танҳо пас аз ислоҳи камбудии зикршуда ба тақризи тақрирӣ пешниҳод қада шавад.

Ҳакимова Барно,

(имзо)

ходими калони илмӣ шӯбаи омӯзиши
стандарт, нақшаю барномаи таълимӣ ва китобҳои дарсии
Пажӯҳишгоҳи рушди маориф ба номи Абдурахмони
Ҷомии Академияи таҳсилоти Тоҷикистон:

Имзои Б. Ҳакимоваро тасдиқ менамоем

мудири шӯбаи кадрҳои Пажӯҳишгоҳи
рушди маориф ба номи Абдурахмони Ҷомии
Академияи таҳсилоти Тоҷикистон (имзо, муҳр) Ҳакимова Х.С.

22.10.2021

ТАШХИС ВА АРЗЁБИИ

мусаввадаи китоби дарсии “Забони тоҷикӣ” барои синфи 5-уми муассисаҳои таҳсилоти умумӣ (Душанбе: Маориф, 2024. – 152 с.)

Дар доираи татбиқи ҳадафҳои Стратегияи миллии рушди маорифи Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030 ва дастури супоришҳои бевоситаи Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон Вазорати маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистон дар ҳамкорӣ бо шарикони рушд татбиқи якҷанд лоиҳаро дар соҳаи маорифи кишвар ба роҳ мондааст. Яке аз чунин зерлоиҳаҳо, ки бо дастгирии созмони байналмилалӣ ЮНИСЕФ мавриди татбиқ қарор

гирифтааст, таҳияи стандарту барномаҳо ва китобҳои нави дарсӣ аз забони тоҷикӣ ва математика барои синфҳои 5-9-уми муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ аст.

Ҳамакнун, дар доираи татбиқи ин лоиҳа, аз ҷониби мутахассисони маҳаллӣ таҳти роҳнамоии мушовирони байналмилалӣ Китоби дарсӣ, Китоби роҳнамо ва Дафтари хонанда аз забони тоҷикӣ барои синфи 5 таҳия гардидааст. Азбаски ин масъала дар шароити Тоҷикистон хеле муҳим ба ҳисоб меравад, мо низ дар таҳхису арзёбии ин китоби дарсӣ вобаста ба дастури ВМИ ҚТ (мақтуби расмӣ муовини якуми ваиои маориф ва илм муҳтарам Ҷӯразода Ҷамшед ба унвони Президенти АТТ аз 7 майи соли 2024, №1819812 – 162) саъй намудем, ки он ҳамачониба, мӯшикофона ва беғаразона сурат гирад.

Муаллифони китоби дарсии мавриди назар аз усули ба истилоҳ “муколамаи проблемавӣ” истифода кардаанд ва лаҳзаҳои дарсро ба қисматҳои “Кӯшиш мекунем”, “Мушоҳида мекунем”, “Хулоса мекунем”, Татбиқ мекунем” ва “Мулоҳиза мекунем” ҷудо намудаанд. Барои ҳар як мавзӯ саволи калидӣ пешниҳод мегардад, ки посухи дуруст ба он дар ҷараёни омӯзиш нишондиҳандаи ба даст овардани натиҷаи таълим ба шумор меравад. Чунин равиши таълифи китоби дарсӣ боиси дастгирист. Пай бурдан душвор нест, ки муаллифони китоби дарсӣ назарияи технологияҳои муосири таълимро хуб аз худ кардаанд.

Аслан, ба тарзи аз ҳам ҷудо арзёбӣ кардани китоби дарсӣ (ё роҳнамои омӯзгор ва ё стандарту барномаи таълим) комилан қобили қабул нест. Бинобар ин, бо вучуди он ки ба мо барои таҳхису арзёбӣ фақат мусаввадаи китоби дарсӣ пешниҳод шудааст, мо кӯшиш намудем, ки стандарту барнома, китоби роҳнамо ва дафтари хонандаро низ дастрас намуда, ҳамаро дар ҳамбастагӣ мавриди таҳлилу арзёбӣ қарор диҳем. Маҳз дар муқоиса ва ҳамбастагӣ таҳлил намудани маводи дастрасшуда имкон медиҳад, ки таҳхис дуруст ба роҳ монда шавад.

Табиист, ки фақат мусаллаҳ будан бо дониши назариявӣ кофӣ нест, муҳим он аст, ки роҳу равишҳои татбиқи самараноки онро дар амал бо дарназардошти хусусиятҳои миллӣ ва имкониятҳои воқеии Тоҷикистон доништа бошем. Татбиқи технологияҳои нави таълим на дар ҷойи холӣ, балки дар заминаи риояи принципҳои калидии таҳияи китоби дарсӣ ва ташкили дарс сурат мегирад.

Бо таассуф бояд қайд кард, ки муаллифони муҳтарам дар татбиқи ин технологияи таълим дар амал комёб нагардидаанд. Барои исботи ин андеша аз саҳифаҳои аввали Китоби дарсӣ, Дафтари хонанда ва Роҳнамои омӯзгор чанд намуна овардан кофист.

1. Ҳар дарс аввалу охир дорад ва ҳудуди он 45 дақиқа аст. Ҳар як дарс бо лаҳзаи омодагӣ сар шуда, бо супориши хонагӣ ба охир мерасад. Ягон технологияи таълим онро тағйир дода наметавонад.

Дар китоби дарсии таҳияшуда дар ҳар як фасл номи мавзӯ зикр гардидааст, аммо шумораи соатҳои таълимӣ барои ҳамон мавзӯ ишора

нашудааст. Ба ин савол омӯзгор бояд ба барномаи таълим ва роҳнамои омӯзгор (тавсияҳо ба омӯзгор) муроҷиат кунад. Акнун, ба тарзи тақсими соатҳо тавачҷух мекунем:

Фасли 1. Барнома (ки дар аввали Роҳнамо омадааст) – **4 соат**, Роҳнамо: **Миқдори тахминии соатҳо: дарс – 3-4 соат** (с. 14).

Фасли 2. Барнома: 4+2 соат, Роҳнамо: **Миқдори тахминии соатҳо барои фасли 1 (?): Дарс – 3-4 соат; Арзёбӣ – 1 соат; Кор бо ғалатҳо – 1 соат** (с. 20).

Ин ҷо чанд саволе пайдо мешавад:

1) Муаллифон зеро мафҳуми “дарс” чиро мефаҳманд? Магар арзёбӣ ва кор бо ғалатҳо аз анвои гуногуни дарс нестанд?

2) Оё метавон шумораи соатҳои таълимиро тахминӣ муқаррар кард? Кӣ ё кадом санад иҷозат додааст?

3) Бо дарназардошти сатҳи кунунии касбияти омӯзгорон, оё метавон бовар кард, ки ҳамаи онҳо фосилаи байни дарсҳоро дуруст муайян мекунанд?

2. Дар китоби дарсӣ супоришҳои ҳонагӣ махсус қайд нашудаанд, аммо дар Роҳнамо чунин ишораҳо ҳаст (барои намуна):

Намунаи 1. Пешниҳодҳо барои вазифаи ҳонагӣ: Супоришҳои 8 ва 9; 16; 18; 21; 22; 23.

Вобаста ба анҷоми дарс (дар марҳалаи қарордошта) ҳонандагон метавонанд як ва ё ду супориши пешниҳодшудаи фаслро дар ҳона мустақилона иҷро кунанд. Сипас метавонед, дарси навро аз муҳокимаи ин супориш оғоз намоед (с. 19).

Намунаи 2. Пешниҳодҳо барои вазифаи ҳонагӣ: Супоришҳои 6, 10, 13, 14 ва 17.

Вобаста ба анҷоми дарс (дар марҳалаи қарордошта) ҳонандагон метавонанд як ё ду супориши пешниҳодшудаи фаслро дар ҳона мустақилона иҷро кунанд. Сипас метавонед, дарси навро аз муҳокимаи ин супориш оғоз намоед. Ҳонандагон саволи калидӣ, ғояи асосӣ ва хулосаҳоро дар дафтари қоидаҳо нависанд (ин ҳам супориши ҳонагӣ? – А.Б.) (с.25).

Супориши ҳонагӣ кори инфиродӣ (мустақилона) аст. Дар шарҳи супориши 21, ки ҳамчун яке аз супоришҳои ҳонагӣ пешниҳод шудааст, дар Роҳнамо омадааст:

Муҳокима. 21. Кори дунафара. Ҳонандагонро ба кори дунафара ҷалб кунед. Бо ҳамнишини худ ҳикояро хонда, дар дафтари корӣ ба зеро феълҳо хат кашанд.

Ин ҷӣ гуна супориши ҳонагӣ мешавад? Дар ҳона бо ҳамнишини худ кор кунанд?

Ба андешаи мо, чунин тарзи пешниҳоди мавод барои омӯзгори имрӯза мушкилоти зиёдеро ба бор меорад.

3. Аз чӣ сабаб бошад, ки муаллифон барои тавсифи ин ё он падидаи забонӣ аз қоидаҳои маъмулӣ даст кашада, худашон қоидаҳои нав ихтироъ карда, онҳоро ба омӯзгорону хонандагон пешниҳод кардаанд. Як намунаи он аз фасли якум чунин аст:

Исм, айнан (роҳнамо, с. 16)

Исм хиссаи нутқест, ки коми ашёро ифода мекунад ва ба саволҳои чӣ? чихо? кӣ? кихо? ҷавоб мешавад. Исм дар ҷумла бештар ба вазифаи мубтадо меояд.

Исмҳо дар ҷумла асосан ба вазифаи мубтадо ва пурқунанда меоянд: *Насимҷон бародаришро навозиш кард.*

Исм, инчунин ба вазифаи аъзоҳои дигари ҷумла – хабар, муайянқунанда ва ҳол низ омада метавонад: *Қодир варзишгар аст. Оби ҷӯй ях бастааст. Дар кӯҳҳо ҳам зимистон ҳукмфармост.*

Аввалан, “коми ашё” не, балки “номи ашё” аст. Аз ин ғалати сирф техникӣ сарфи назар мекунем. Аммо исм магар фақат номи ашёро ифода мекунад? Ашё ҳам ба саволҳои кӣ? кихо? ҷавоб мешавад? Ба шарҳи вазифаи исм дар ҷумла таваҷҷуҳ кунед: **Исм дар ҷумла бештар ба вазифаи мубтадо меояд. Исмҳо дар ҷумла асосан ба вазифаи мубтадо ва пурқунанда меоянд: *Насимҷон бародаришро навозиш кард.***

Инро чӣ хел фаҳмед?

Намунаҳое, ки барои ба вазифаҳои хабар, пурқунанда ва ҳол омадани исм оварда шудаанд, шарҳи бештареро мецоҳанд. Масалан, дар ҷумлаи “Қодир варзишгар аст” калимаи “Қодир” ҳам исм аст, ки ба вазифаи мубтадо омадааст. Хонанда аз кучо донд, ки ин чо калимаи “варзишгар” дар назар дошта шудааст? Ё худ, дар ҷумлаи “Оби ҷӯй ях бастааст” се исм (!) – *об, ҷӯй, ях* истифода шудааст. Кадоме аз онҳо дар назар дошта шудааст?

Бадтар аз ҳама он аст, ки хонандаи синфи 4 дар бораи мубтадо ва хабар маълумоти заминавӣ дорад, аммо дар бораи аъзои пайрави ҷумла (муайянқунанда, пурқунанда, ҳол) ҳанӯз чизеро намедонад. Пас *ӯ* (бечора!) аз кучо ин мафҳумҳоро фаҳмад?

4. Муҳтавои китоби дарсӣ аз он шаҳодат медиҳад, ки он аз китоби дарсии қорӣ ба кулӣ фарқ мекунад. Касе намедонад, ки сабаби то ин дараҷа дигаргун сохтани сохтор ва мавзӯҳои сирф забонӣ дар чист? Гузашта аз ин, азбаски стандарту барномаи мукаммали тасдиқшуда барои синфҳои 5-9 ҳанӯз вучуд надорад, маълум нест, ки таълими забон ва мавзӯҳои он дар синфҳои болотар аз синфи 5 (6-9 ва 10-11) чӣ гуна сурат хоҳад гирифт. Тартиби қой додани маводи таълимӣ низ маълум нест аз рӯйи кадом принцип ва ё меъёр сурат гирифтааст.

5. Хеле хуб аст, ки дар баробари Китоби дарсӣ Дафтари хонанда ва Роҳнамои омӯзгор низ таҳия гардидааст. Аммо ҳақиқат ин аст, ҳар яке аз онҳо вазифаҳои худро доранд. Азбаски ҳамбастагӣ ва алоқамандии ин се мавод таҳлили мукамалро тақозо мекунад (онро бо ду ҷумла ифода кардан аз имкон берун аст, барои иброи андеша намунаҳои бештаре лозим мешаванд), мо ба ин тақризи худ намунаи таҳлили китоби дарсӣ, дафтари хонанда ва роҳнамои омӯзгорро дар мисоли маводи фасли якуми китоб замима намудем ва хулосаро ба масъулону муаллифон ҳавола мекунем.

6. Маводи барои ҳар дарс пешниҳодшуда, аксаран, бештар аз қобилияти имконияти ҷисмониву зеҳнии омӯзгору хонанда аст. Масалан, барои дарси “Муқаддима” ҳамагӣ як соат вақт ҷудо шудааст, аммо ҳаҷми мавод, ҳадафи таълим ва усули таълим дар Роҳнамо тарзе пешниҳод шудааст, ки ягон омӯзгор аз уҳдаи он қор дар як соати таълимӣ барнамеояд. Барои исботи ин фикр мо муҳтавои шарҳу тавзеҳи ин дарсро аз Роҳнамо ба ин тақриз замима кардем. Ҳар як хонанда ба зудӣ пай хоҳад бурд, ки сухани мо ҳақ аст. Ниҳоят, сохтори дарси яқум аз дарсҳои баъдӣ ба кулӣ фарқ мекунад: дар он фаъолиятҳои, аз қабилӣ “Кӯшиш мекунем”, “Мушоҳида мекунем”, “Хулоса мекунем” ва ғ. ҷой дода нашудаанд.

7. Дар бисёр мавридҳо дониши заминавии хонандагон ба эътибор гирифта нашудааст. Масалан, фасли “Тавсифи ашъ”, ки моҳиятан ба таълими сифат ва хусусиятҳои он алоқаманд аст, фақат таҳлили содаи морфологиро бо истифодаи саволҳои “чӣ хел?” “чӣ гуна?” дар назар дорад. Ин чизҳо барои хонандаи синфи чорум аллақай маълум аст. Мантиқан, дар зинаи боло ҳаҷму мундариҷаи донишу малақаҳо бештар гардонида шаванд. Тасаввуроте пайдо мешавад, ки гӯё фақат ашъ (чизҳо)-ро тавсиф кардан мумкин бошад. Ягон матн ё супорише барои тавсифи зохиру ботини инсон ва ё ҳайвонот оварда нашудааст. Ҳамчунин, маълумоте доир ба сохти сифатҳо (сода, сохта, мураккаб, таркибӣ) ва дараҷаҳои он (одӣ, муқоисавӣ, олий) пешниҳод нагардидааст.

8. Интиҳоби матн ва ё таҳияи матн дар китоби дарсӣ хеле заиф аст. Масалан, матне, ки ба ҷашни Истиқлол бахшида шудааст (с. 16) барои хонандаи синфи 5 ягон иттилоӣ иловагӣ доир ба ин ҷашн намедихад: хонандагони синфи 4 аллақай дар бораи Истиқлол, рамзҳои давлатӣ ва чӣ гуна ҷашн гирифта шудани он маълумот доранд. Дар ин зинаи таҳсилот зарур аст, ки дар бораи моҳияти истиқлол, ҳифзи арзишҳои миллӣ, саъю талоши Пешвои миллат барои рушди кишвар, саҳмгузориҳои наврасону ҷавонон барои пешрафти Ватан (аз ҷумла, бо хониши аълоу рафтори намунавӣ) матни ҷолибтару арзандатар пешниҳод шаванд.

Ба назар мерасад, ки аксари матнҳоро ҳуди муаллифон таҳия кардаанд. Равонии нутқ ва истифодаи дурусти калимаву таркибҳо, риояи қоидаҳои сохтори забони тоҷикӣ на ҳамеша ба назар гирифта шудааст. Барои намуна, дар матни “Арзиши дӯстӣ” (с. 14) ба чунин таркибҳои феълӣ дучор меоем: “омад ва

гуфт”, “рафт ва гуфт”. Чунин тарзи баён гӯшхарош аст, онҳоро дар шакли “омаду гуфт”, “рафту гуфт” овардан лозим аст.

9. Ҳар китоби дарсӣ муаллиф(он)-и худро дорад. Дар муқова ва саҳифаи аввали китоб номи муаллиф(он) зикр нашудааст. Аҷиб аст, ки дар аввали китоб дар зер мурочиат ба хонандагон (с.3) калимаи “Муаллифон” омадааст, вале дар охири китоб таҳти унвони “Ҳайати таҳиягарон” номи 7 нафар зикр гардидааст. То ба имрӯз ба чунин тарз пешниҳод шудани китоби дарсиро дучор наомадаем. Ҳамчунин, китобҳои дарсӣ маъмулан дар қолаби А5 пешниҳод мешуданд, ин китоб дар қолаби А4 пешниҳод шудааст. Агар он ба қолаби А5 (андозаи маъмулии китобҳои дарсӣ) баргардонида шавад, андозаҳои хуруфро тағйир додан лозим мешавад. Агар дар қолаби А4 нашр шавад, дар ҷузвдонҳои маъмулии хонандагон ҷой намегирад ва ё як навъ норухатӣ ба миён меорад.

10. Дар китоб, мутаассифона, ғалатҳои имлоӣ, аломатҳои китобат, услубӣ ва мантиқӣ зиёд ба мушоҳида мерасанд. Барои намуна мо дар саҳифаҳои аввал ба чанде аз онҳо ишора кардем.

Хулоса. Дар маҷмуъ, метавон гуфт, ки китоби пешниҳодшуда ҳанӯз ҷавобгӯӣ талабот нест. Аз имкон берун нест, ки дар мулоҳизаҳои мо ҷанбаҳои субъективӣ ҷой дошта бошанд ва бархе аз онҳо қобили қабул набошанд. Гузашта аз ин, он нусхаҳои электронии Дафтари хонанда ва Роҳнамои омӯзгор, ки мо барои таҳхису арзёбӣ дастрас намуда, истифода кардем, шояд нусхаҳои ниҳой набошанд.

Бо дарназардошти ҳамаи ин мулоҳизаҳо, мо пешниҳод мекунем, ки ба таҳхису арзёбии ин китоб мутахассисони дигари касбии соҳа, аз ҷумла, омӯзгорони собикадор – онҳое, ки ба татбиқи ин лоиҳа ҷалб нашудаанд ва ё дар семинарҳои омӯзишӣ вузҳои он ширкат накардаанд, ҷалб шаванд. Таҳхису арзёбии китоб бояд ҳамзамон бо таҳлили Дафтари хонанда, Роҳнамои омӯзгор, стандарту барномаи фан сурат гирад. Ба тарзи алоҳида арзёбӣ кардану тақризи навиштан мувофиқи мақсад нест.

Дар сурати пайдо шудани мушкилиҳову нофаҳмиҳо дар дарки мулоҳизаҳои мо ва ё ҳар гуна шубҳаҳо омода ҳастем, ки нозуқиҳои масъалаҳои мавриди назарро дар мулоқоти рӯбарӯ бо муаллифон, ҳамроҳангсозони лоиҳа ва масъулони ВМИ ҚТ ва зерсохторҳои он бори дигар таҳлилу баррасӣ намоем.

Байзоев Азим, (имзо)
номзади илми филология,
сармутахассиси шӯбаи инноватсия
ва психологияи таҳсилоти
Академияи таҳсилоти Тоҷикистон

Имзои А.Байзоевро тасдиқ мекунам:
Нозири кадр ва коргузори АТТ (имзо, муҳр) Саидова М.

14. 05. 2024

РЕЦЕНЗИЯ

на учебник Русский язык для 9-го класса общеобразовательных учреждений с таджикским языком обучения. - 3-е изд., испр. и доп. – Душанбе: Маориф, 2017. – 208 с. Автор – Гусейнова Т.В.

Содержание учебника в полной мере соответствует государственному образовательному стандарту и учебной программе по русскому языку. Все разделы учебника (их шесть), предусмотренные учебной программой, нашли в нем отражение, равно как и необходимый словарный, фразеологический и культурологический материал. Грамматические и коммуникативные темы также представлены автором в соответствии с указанной программой. В достаточной степени представлены афоризмы, высказывания известных писателей, деятелей науки о языке, о Родине (слова Н.В. Гоголя, В.Г. Белинского, И.С. Тургенева, К.Г. Паустовского и др.). Литературоведческая тематика чередуется с системным изучением научно-популярных текстов или текстов, имеющих морально-нравственное и познавательное значение. Культурологический материал воплощён в виде текстов об этике, культуре России, видных русских учёных Н.И. Формановской, А.А. Леонтьева, Д. Лихачёва и др., а также учёных-историков, культурологов Таджикистана – М. Бабаханова, Ф. Репа (например, см. на стр. 185 текст о Бактрии и Согдиане).

В учебнике отражена идея комплексной реализации образовательных, воспитательных и развивающих задач обучения русскому языку, темы по учебнику совпадают с темами по календарному планированию для учеников 9-го класса.

Специфической особенностью данного учебника является то, что практическое овладение русским языком осуществляется на материале русской литературы первой половины XIX века: творчества А.С. Пушкина, Н.В. Гоголя, М.Ю. Лермонтова.

В учебнике достаточно заданий направленных на обучение учащихся умственной работе: читать, понимать и извлекать необходимую информацию из текстов различных жанров, обсуждать тематику и проблематику различных текстов, много упражнений, в которых надо определить главную мысль текста, например это такие упражнения 25, 53, 72, 108 и др.

Содержание учебника опирается на материал, ранее изученный учащимися. К примеру, упражнение 100 на странице 76-77: Из каких произведений Гоголя взяты эти предложения? Какие из них вы читали? Выполнение этого упражнения опирается на знания по русскому языку за 7-8

классы, т.к. в задании говорится о текстах по литературе, изученных в 7-8 классах.

В содержании учебника отражается преемственность с предыдущими классами, т.к. в предыдущих классах ученики получают упрощенные знания, в 9 классе эти знания углубляются и обобщаются. Например, в 5 классе ученики получают грамматический материал о подлежащем и сказуемом, а в 9 классе эти знания обобщаются и расширяются.

Тексты и текстовый материал упражнений и заданий посвящены тем проблемам и вопросам, которые не могут не волновать и не быть интересными для девятиклассника. Тематика текстов разнообразна и затрагивает самые разные области и сферы человеческой жизни. Это и тема любви к родному языку, к родной земле, к своему народу, а также об этических нормах поведения (в школе, на улице, в театре и т.д.), о вежливости, о ценности научных знаний, об уважении к старшим, любви к выбранной профессии и т.д. Очень хорошо прослеживается связь излагаемого в учебнике материала с жизнью ребёнка. Например, в таких текстах, как «Как вести себя в театре» (стр. 48), «Как вести себя на улице» (стр. 45), «Учитесь читать» (стр. 68) и др. Такие тексты помогают учащимся применять полученные знания на практике.

Отличительной чертой этого учебника заключается в том, что в учебнике, кроме получения знаний в области языка и литературы, ученик нравственно воспитывается, так как в нем много текстов воспитательного характера. Например, любовь к Родине, любовь к своим истокам, о хороших манерах, о вежливости, как вести себя на улице, как вести себя в кино, в театре, на концерте, которые могут воспитать в себе хорошие качества. Это такие тексты, как: «О вежливости» (упр. 46, стр. 38-39), «Мужской разговор» (упр. 72, стр. 58), «Как вести себя на улице» (упр. 63, стр. 48), «Таджикистан – мой край родной» (стр. 175), «Земля» (стр. 180), «Организация школьников Республики Таджикистан» (стр. 183), «Любите читать» (стр. 190), и др. Тексты «Великий гуманист» (с. 161-162, о жизни и творчестве классика таджикско-персидской литературы Саади Ширази) и «Поэт, учёный, музыковед и философ Абдурахман Джами (с. 165-169) и др. Они смогут воспитывать в учащихся гордость за свой народ, патриотизму, национальному самосознанию. В учебнике также даны тексты по экологическому воспитанию (страница 113, упражнение 132, текст «Надо ли знать природу?»).

Многочисленные высказывания и афоризмы, безусловно, направлены на воспитание морально-нравственных и духовных качеств у учащихся.

В учебнике имеется достаточно заданий, направленных на формирование учащихся умений использовать в устном речевом общении основные грамматические явления изучаемого языка, вести диалоги различных видов и писать личные письма – упражнения 9, 25, 40, 43, 48, 55, 65, 168).

В учебнике также представлены задания и упражнения творческого характера, направленные на развитие самостоятельного мышления, умения анализировать, аргументировать, давать сравнительную оценку (задания к упражнению 19, задания к упражнению 28 и др.). Эти задания способствуют формированию умений в области говорения, аудирования, чтения и письма. Но таких заданий и упражнений, к сожалению, меньше, чем стандартных упражнений на осмысление содержания текста.

В конце учебника имеется справочный аппарат, который состоит из словаря литературоведческих терминов, справочник по грамматике и «Слова к учителю», а также приводятся контрольные вопросы и задания, образцы тестов за 9 класс по пройденному материалу. Это очень удачно, но хотелось бы, чтобы были дополнены материалами для чтения и словарями.

В учебнике достаточно сбалансированы различные формы представления информации, т.е. сначала, как правило, в схематической форме подаётся грамматическая тема (по синтаксису простого и сложного предложения). Приводятся в виде таблиц или упражнений по работе с учебно-научным текстом, представляющим собой сжатую грамматическую информацию по этой теме. Далее – вопросы, которые нацелены на усвоение изложенного грамматического материала. После этого предлагаются отрывки из произведений русской литературы, с последующей словарной работой, а также разнообразными вопросами и заданиями, ориентирующиеся на проработку и усвоение учащимися содержания этих произведений и способствующими развитию у учеников творческого и аналитического мышления.

Содержание учебника способствует формированию коммуникативных умений и речевых компетенций, в нем приведено много различных упражнений для формирования у учащихся коммуникативных умений и языковых компетенций. Основным содержанием учебника является совершенствование коммуникативных навыков и умений на русском языке – неродном для учащихся – в форме коммуникативных упражнений. В учебнике приводятся вопросно-ответные, ситуативные, репродуктивные, дискуссионные, композиционные, инициативные и игровые упражнения.

Схемы, таблицы и рисунки представляются вполне удачными, уместными.

Дизайн учебника, его формат, количество и качество иллюстраций не вызывают никаких возражений: книга удобна и легка. Бумага хорошего качества, рисунки за некоторым исключением (стр. 31 – иллюстрация к роману в стихах А.С. Пушкина «Евгений Онегин»), удачны. Но рисунки не цветные.

Вместе с тем, у нас есть несколько предложений по улучшению качества учебника:

1. Более четко выделить темы учебника и обозначить отдельные параграфы.

2. Обязательно указывать авторов высказываний и текстов.
3. Добавить в учебник диалоги, различные занимательные игры и задания, требующие творческого подхода.
4. Использовать цветные, а не черно-белые иллюстрации в учебнике, в том числе и портреты писателей, улучшить качество иллюстраций.

В целом, учебник русского языка для 9 класса является учебником нового поколения, в котором уже реально осуществляются обозначенные в нормативно-правовых документах Республики Таджикистан направления современного образования: модернизация, непрерывность, практическая направленность, компетентностный подход, повышение функциональной грамотности личности. С учетом предлагаемых предложений учебник можно рекомендовать к изданию.

Джонмахмадова Гулрафтор,

(подпись)

к. пед. н., заведующая отделом
малокомплектных школ (классов) и
образования национальных меньшинств
ИРО им. А. Джами АОТ

Подпись Г.Ш. Джонмахмадовой заверяю.

Начальник отдела кадров

ИРО им. А. Джами АОТ

(подпись, печать)

Хакимова Х.

16.12.2021 г.

ХУЛОСАИ

чаласаи гурӯҳи коршиносони таҳия ва наشري китобҳои дарсӣ ва маводи таълим аз “Алифбо ва матни ниёгон” оид ба наشري иловагии китоби дарсии “Алифбо ва матни ниёгон” барои синфи 7

Иштирок доштанд:

аъзои гурӯҳи коршиносони таҳия ва наشري китобҳои дарсӣ
ва маводи таълим аз “Алифбо ва матни ниёгон”

РЀЗНОМА:

Баррасии китоби дарсии такмилёфтаи “Алифбо ва матни ниёгон” барои синфи 7
(муаллифон – Байзоев А., Кабиров Ш. – Душанбе: Маориф, 2023. – 206 с.)

Баромад карданд:

Байзоев Азим:

Китоби дарсии мавриди назар дар доираи иҷрои мактуби Муассисаи нашриявии “Маориф” ва бо назардошти талаботи нави Вазорати маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба таълифи китобҳои дарсӣ дар асоси муносибати босалоҳият ба таълим ва арҷгузорӣ ба арзишҳои миллӣ таҷдиди назар гардид. Вобаста ба ин, ба китоби нашри соли 2018 тағйироти муайян ворид гардид. Аз ҷумла:

- ҳамаи матну супоришҳо бо ҳатти кириллӣ ба талаботи қоидаҳои нави имлои забони тоҷикӣ (2021) мутобиқ гардонид шуданд;

- баъзе ғалатҳои имлоӣ, ки ҳам аз ҷониби аъзои гурӯҳи коршиносон ва ҳам аз ҷониби омӯзгорон дар чараёни семинару машваратҳо бо иштироки муаллифи китоб (Байзоев А.) муайян шуда буданд, ислоҳ гардиданд;

- матнҳо аз адабиёти классикӣ бо назардошти талаботи нав таҷдиди назар гардиданд. Дар ин замина баъзе байту порчаҳои шеърӣ иваз шуданд; як ҳикоят бо шарҳи луғату таркибҳо аз “Гулистон”-и Саъдии Шерозӣ (с. 168-170) аз китоб гирифта шуд;

- ба “Вожанома” (луғат) низ дар охири китоб вобаста ба тағйироти иловаҳои муҳтавои китоб дигаргунӣ ворид гардиданд;

- дар Мукаддима ҷумлаи “Лекин дар асри VIII, баробари ҷорӣ шудани дини Ислом дар сарзамини ориёиён-форсизабонон алифбои арабӣ ҷорӣ шуд.” дар шакли “Лекин дар асри VIII дар сарзамини ориёиён – форсизабонон алифбои арабӣ ҷорӣ шуд.” ва ҷумлаи “Аз ин гуфтаҳо маълум мешавад, ки аслан алифбои ниёгон алифбои арабӣ буда, бо он «Қуръон»-и шариф, ҳадисҳои ҳазрати Муҳаммад Пайғамбар (дуруди Худо бар равони поки ӯ бод!) ва асарҳои шоирону нависандагон ва олимону бузургони тоҷику форс – Рӯдакиву Фирдавсӣ, Синову Ҳофиз, Саъдиву Ҷомӣ, Бедилу Дониш ва дигарон навишта шудаанд.” дар шакли “Аз ин гуфтаҳо маълум мешавад, ки аслан алифбои ниёгон алифбои арабӣ буда, бо он асарҳои шоирону нависандагон ва олимону бузургони тоҷику форс – Рӯдакиву Фирдавсӣ, Синову Ҳофиз, Саъдиву Ҷомӣ, Бедилу Дониш ва дигарон навишта шудаанд.” оварда шуд.

Камолзода Хуршед:

Ба китоби номбурдаи устодон Байзоев А. ва Кабиров Ш. тақризи расмӣи Амонӣ Салоҳуддин – мудири шуъбаи коркард ва татбиқи технологияи инноватсионӣ таълими Пажӯҳишгоҳи рушди маориф ба номи А. Ҷомии Академияи таҳсилоти Тоҷикистон ворид гардидааст. Муқарриз тағйироти иловаҳои воридшударо пурра ҷонибдорӣ намуда, ба китоб баҳои мусбат додааст ва нашри иловагии китоби дарсии “Алифбо ва матни ниёгон” барои синфи 7-ро дастгирӣ намудааст.

Ҳамзамон бояд қайд кард, ки китоби мавриди назар, дар ҳақиқат, яке аз китобҳои хуб арзёбӣ мешавад. Пас аз ҷопи он дар соли 2018 то имрӯз ба ин

китоб ягон тақриз ё мақолаи манфӣ навишта нашудааст, омӯзгорони фанни номбурда дар машварату семинарҳои доиргардида ҷиҳатҳои мусбати онро қайд кардаанд.

Китобҳои дарсии “Алифбо ва матни ниёгон” (синфҳои 7 ва 8) ягона китобҳои дарсӣ мебошанд, ки дар онҳо дар баробари низоми мавҷудаи панҷҳолаи баҳогузори давра ба давра, зимни арзёбии сатҳи донишу малака ва салоҳиятҳои хонандагон аз низоми садҳолаи баҳогузори низ истифода шудааст. Вобаста ба ин аз ҷониби муаллифон намунаҳои корҳои хатӣ (диктантҳо) ва тестҳои гуногун ҷой дода шудаанд.

Таълими ҳарфҳои алифбои ниёгон бо шарҳи муфассал ва дар муқоиса бо алифбои кириллӣ ба роҳ монда шудааст, ки омӯзиши фанро осон мегардонад. Дар китоби дарсӣ, тибқи андешаи омӯзгорону мутахассисон, аз усулҳои фаъоли таълим истифода шудааст.

Ҳамин тариқ, метавон гуфт, ки китоби номбурда ба талаботи замони нав ва идеологияи миллӣ пурра мутобиқ буда, ба ҷоп тасия шуда метавонад.

Ҳамзамон аз муратби китоби “Роҳнамои омӯзгор” аз фанни Алифбо ва матни ниёгон (Байзоев Азим), ки соли 2018 ба таърифи расида буд, хоҳиш мешавад, ки онро низ вобаста ба тағйироту иловаҳои дар китоби дарсӣ таҷдиди назар намуда, ба ҷопи навбатӣ омода созад.

ҚАРОР ШУД:

1. Мусаввадаи китоби “Алифбо ва матни ниёгон” барои синфи 7 дар шакли таҳрирӣ ба Шурои миллии таҳсилот барои баррасӣ ва тавсияи минбаъдаи он ба Мушовараи ВМИ ҚТ пешниҳод карда шавад.

2. Аз Шурои миллии таҳсилот хоҳиш карда мешавад, ки таҳия ва ҷопи “Роҳнамои омӯзгор”-ро барои китоби дарсии таҷдидӣ “Алифбо ва матни ниёгон” дастгирӣ намояд.

И.в. раиси ҷаласаи гурӯҳи ҳамроҳангсоз,

номзоди илмҳои филология

(имзо)

Камолзода Хуршед

Душанбе, 25 майи соли 2023